Pro gradu -tutkielma

Petri Lehtisyrjä 2018

Lappeenrannan teknillinen yliopisto
School of Business and Management
Laskentatoimi

Petri Lehtisyrjä

Pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien näkemyksiä uudesta tilintarkastuskertomuksesta

Pro gradu -tutkielma
2018

1. tarkastaja Kati Pajunen
2. Tarkastaja Pasi Syrjä

TIIVISTELMÄ

Tekijä:	Petri Lehtisyrjä
Tutkielman nimi:	Pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien näkemyksiä uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta
Tiedekunta:	Kauppatieteellinen tiedekunta
Pääaine:	Laskentatoimi
Vuosi:	2018
Pro Gradu -tutkielma:	75 sivua, 2 kuviota, 1 taulukko ja 1 liite
Tarkastajat:	Prof. Kati Pajunen Prof. Pasi Syrjä

Hakusanat: Tilintarkastus, tilintarkastuskertomus, odotuskuilu, tilintarkastaja

Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on selvittää, miten vuonna 2016 uudistuneen tilintarkastuslain (1141/2015) mukainen uudistunut tilintarkastuskertomus on vaikuttanut pienten- ja keskisuurten yritysten tilintarkastajiin. Tutkimus kartoittaa myös uudistuksen vaikutuksia tilintarkastajien työmäärään. Luonteeltaan tutkimus on kvalitatiivinen tutkimus, jonka aineisto on kerätty puolistrukturoitujen teemahaastattelujen avulla kuudelta auktorisoidulta tilintarkastajalta.

Työn viitekehys koostuu pääosin akateemisesta tutkimuksesta joka käsittelee tilintarkastuksen ja tilintarkastuskertomuksen kannalta olennaisia tutkimuskohteita kuten tilintarkastuksen odotuskuilua. Tämän lisäksi viitekehyksessä käsitellään tilintarkastukseen vaikuttavaa lainsäädäntöä ja International Standards on Auditing -standardeja siltä osin kun ne vaikuttavat tilintarkastuskertomukseen.

Tutkimustuloksista nähdään, ettei tilintarkastuskertomuksen uudistuksella ole ollut kovin suurta vaikutusta pienten- ja keskisuurten yritysten tilintarkastajille. Tilintarkastajan työmäärä ei ole kasvanut, eivätkä tilintarkastajat usko muutoksen antavan lisäarvoa tilintarkastuskertomuksen lukijoille ainakaan pienten- ja keskisuurten yritysten osalta.

ABSTRACT

Author:	Petri Lehtisyrjä
Title:	Small and medium sized companies auditors' opinions on the revamped auditor's report
Faculty:	School of Business and Management
Major:	Accounting
Year:	2018
Master's thesis:	75 pages, 2 figures, 1 table and 1 appendix
Examiners:	Prof. Kati Pajunen Prof. Pasi Syrjä

Keywords: Audit, auditor's report, audit expectation gap, auditor

The aim of this Master's thesis is to find out how the recent changes to the Finnish auditor's report have affected the auditors of small- and medium sized enterprises. The study also aims to find out if the changes have added to the auditor's workload, and do the changes provide added value to the readers of the auditor's report. This research is a qualitative study that uses semi-structured theme interviews to collect the material for the study.

The theoretical framework for this study consists mainly of academic research that is imperative in the study of auditing, such as studies on the audit expectation gap. In addition to this, the legislation surrounding auditing is dealt with, as well as International Standards on Auditing to the extent that they deal with the auditor's report.

Based on the results of the research, it can be said that the changes to the auditor's report had no major impact on the auditors of small and medium sized enterprises. Auditor workload didn't increase, and the interviewed auditor's didn't think the auditor's report provided added value to the readers of the auditor's report.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO 1

1.1 Taustaa 1

1.2 Tavoitteet, tutkimusongelma ja rajaukset 3

1.3 Aiempi keskustelu ja tutkimuksen viitekehys 4

1.4 Tutkimusmenetelmät ja -aineisto 5

1.5 Tutkimuksen rakenne 6

2. TILINTARKASTUKSESTA JA TILINTARKASTUSKERTOMUKSESTA 7

2.1 Agenttiteoria tilintarkastuksessa 7

2.2 Tilintarkastuksen odotuskuilu 8

2.3 Tilintarkastuskertomusten laajentuminen 14

2.4 Tilintarkastuksen tuottama lisäarvo 17

2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus 18

2.7 Tilintarkastusriskit 21

2.8 Tilintarkastuksen normit 23

2.8.1 Tilintarkastuslaki 23

2.8.2 EU:n tilintarkastusdirektiivi 24

2.8.3 ISA-standardit tilintarkastuskertomuksen kannalta 25

2.9 Tilintarkastuskertomuksen sisältö 30

2.9.1 Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus 31

2.9.2 Mukautettu tilintarkastuskertomus 32

3. TUTKIMUS TILINTARKASTAJIEN NÄKEMYKSISTÄ 34
3.1 Työn tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu 34
3.2 Tutkimustulokset 38
3.2.1 Tilintarkastuskertomuksen muutokset 38
3.2.2 Muutoksien vaikutukset tilintarkastajalle 45
3.2.3 Asiakkaiden näkemykset muutoksiin 48
3.2.4 Parannusehdotuksia tilintarkastuksen raportointiin 53
3.2.5 Keskeiset havainnot 57
4. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET 59
4.1 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti 62
4.2 Jatkotutkimusehdotukset 64
4.3 Tutkimuksen yhteenveto 66
LÄHTEET: 67
LIITTEET: 76
Liite 1. Haastattelurunko 76

Lyhenneluettelo

EU: Euroopan Unioni

FRC: Financial Reporting Council

HE: Hallituksen Esitys

IAASB: International Audit Assurance Standard Board

IFAC: International Federation of Accountants

ISA: International Standards on Auditing

KAM: Key Audit Matters

PCAOB: Public Company Accounting Oversight Board

PIE: Public Interest Entities

TTL: Tilintarkastuslaki 1141/2015

1. JOHDANTO

Tässä kappaleessa käsitellään tämän pro gradu tutkielman taustoja, tavoitteita, valittuja tutkimuskysymyksiä ja rajauksia. Tämän lisäksi luodaan katsaus aiempaan keskusteluun ja tutkimukseen, selvitetään mitä tutkimusmenetelmiä käytetään ja esitellään työn rakenne.

1.1 Taustaa

Tämän pro gradu tutkimuksen aiheeksi valikoitui uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutukset pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien näkökulmasta. Aihevalintaan päädyttiin, koska Suomen tilintarkastuslaki (TTL 1141/2015) uudistui, uusien säädöksien tullessa voimaan vuoden 2017 alusta. Uudistuksen taustalla oli tarve päivittää Suomen tilintarkastuslaki vastaamaan tilinpäätösdirektiivin, tilintarkastusdirektiivin ja uudistuneiden tilintarkastusstandardien muutoksia. Aihepiiri on siis erittäin ajankohtainen, koska vuosi 2017 oli ensimmäinen vuosi jonka aikana näitä uusia tilintarkastuskertomuksia annettiin.

Tilintarkastuksen raportointia ja tilintarkastuskertomuksia on kansainvälisesti tarkasteltu useissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Kar-Ming Chong & Gary Pflugrath (2008, 235) tarkastelivat kolmen erilaisen tilintarkastuskertomusmallin vaikutuksia osakkeenomistajien ja tilintarkastajien näkemyksiin todeten, ettei heidän tutkimuksensa perusteella tilintarkastuskertomuksen esitystavalla ollut merkittävää vaikutusta osakkeenomistajien asenteisiin. Coram et al. (2011, 250-251) ovat puolestaan tarkastelleet tilintarkastuskertomuksen arvoa tiedonvälittäjänä todeten, että

tilintarkastuskertomuksen ollessa vakiomutoinen ei sen sisältö kiinnosta ammattimaisia talousanalyytikkoja. Tutkijat näkivät, että analyytikkojen asenne vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta kohtaan on liian luottavainen, joten kertomuksia ei lueta riittävällä huolellisuudella (Coram et al. 2011, 250-251). Tältä osin ei ole mikään ihme, että tilintarkastuskertomuksen sisältö on herättänyt keskustelua. Jos lukijat näkevät kertomuksen ainoana arvona tilintarkastajan lausunnon, herää kysymys ajaako kertomus tässä muodossa asiansa. Suuri yleisö onkin alkanut vaatia tilintarkastuskertomuksilta muutakin kuin pelkästään hyväksyvää tai hylkäävää lausuntoa (Mock et al. 2013, 323-325).

Tilintarkastajan rooli ja suuren yleisön suhtautuminen tilintarkastusalaan ovat kysymyksiä, jotka herättävät keskustelua varsinkin silloin kun taloustilanne huolestuttaa ihmisiä. Tämän takia tilintarkastusala on ollut murroksessa oikeastaan koko 2000-luvun ajan, alkaen Enron-kriisistä joka johti Sarbanes-Oxley lakiin. Sarbanes Oxley laki vuodelta 2002 laajensi tilintarkastajan velvollisuuksia tarkastaa yrityksen sisäisiä kontrolleja tilintarkastuksen yhteydessä (Shelton & Whittington, 2008, 143-144). Vuonna 2008 alkanut globaali talouskriisi nosti tilintarkastuksen uudestaan pinnalle. Aziz & Omoteso (2014, 311) puhuvat yhteisymmärryksestä siitä, että tilintarkastajien epäonnistumiset pahensivat tilannetta talouskriisin aikana. Näiden epäonnistumisten vaikutukset herättävät kuitenkin edelleen keskustelua (Aziz & Omoteso (2014, 311). Joka tapauksessa lainsäätäjät ja kansainvälisten standardien asettajat kuten Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB), International Audit and Assurance Standard Board (IAASB) sekä Euroopan komissio ovat aktivoituneet kehittämään tilintarkastuskertomusta informatiivisempaan ja paremmin tilintarkastajan suorittamaa työtä kuvaavaan suuntaan (Simnett & Huggins 2014, 3). Euroopan komissio julkaisi vihreän kirjan “Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset” vuonna 2010. Sen tarkoituksena oli luoda keskustelua tilintarkastajan roolista, tilintarkastuksen merkityksestä ja tilintarkastuksen laajuudesta. Kirjan mukaan tuolloin

voimassa ollut tilintarkastuslainsäädäntö ei ollut riittävää ja tarkoituksenmukaista (Euroopan komissio 2010, 3-5).

Suomessa tilintarkastuskertomuksista ei ole viime vuosina kirjoitettu juurikaan artikkeleita, ja juuri uudistunut tilintarkastuslaki avaa tälle pro gradu -tutkielmalle tutkimusaukon, koska uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutuksia tilintarkastajien näkökulmasta ei ole vielä tutkittu. Tilintarkastuskertomuksia ja niiden laajentamista on kansainvälisesti tutkittu, minkä takia tämän tutkimuksen tuloksia on mielekästä peilata kansainväliseen keskusteluun.

1.2 Tavoitteet, tutkimusongelma ja rajaukset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on käsitellä tilintarkastuskertomuksen uudistusta ja selvittää uudistuksen vaikutuksia pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien työhön, ajankäyttöön ja palvelujen hinnoitteluun, sekä sitä, onko tilintarkastuskertomuksen uudistus saavuttanut tilintarkastajien näkemyksen mukaan tavoitteensa tarjota tilintarkastuskertomuksen lukijalle lisäarvoa. Kysymyksen muotoon aseteltuna tutkimusongelma on: ”Mitä vaikutusta uudistuneella tilintarkastuskertomuksella on ollut tilintarkastajien näkökulmasta?” Tämän tutkimuskysymyksen lisäksi alatutkimuskysymyksiksi on määritetty: ”Vaikuttaako tilintarkastuskertomuksen muutos tilintarkastajan työmäärään?” sekä ”Näkevätkö tilintarkastajat uudistuneella tilintarkastuskertomuksella olevan lisäarvoa sen käyttäjille?”

Työssä ei tulla käsittelemään tilintarkastusasiakkaiden eikä muiden tilintarkastuksen kohteen sidosryhmien näkökulmaa uudistuneeseen tilintarkastuskertomukseen, koska tutkimuksessa halutaan varmistaa, että tutkimuksen kohteet ovat varmasti perehtyneet

uudistuneeseen tilintarkastuskertomukseen ja että heiltä löytyy ammatillista näkemystä asiasta. Lisäksi tällä rajauksella taataan se, ettei työn mittakaava kasva kohtuuttoman suureksi. Työn ulkopuolelle rajataan myös muut tilintarkastuslain uudistukset jotta kokonaisuus pysyy mahdollisimman tiiviinä ja selkeänä. Työ ei myöskään käsittele PIE (Public Interest Entities) -asetuksen vaikutuksia, koska haastateltavaksi suostuneet tilintarkastajat ovat keskittyneet pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksiin, eivätkä heidän kokemuksensa tilintarkastuskertomuksen muutoksesta näin ollen kohdistu PIE-asetuksen alaisiin tilanteisiin. Kuitenkin Key Audit Matters (KAM) nostetaan esille tilintarkastuskertomuksen lisäarvosta puhuttaessa, koska se on kertomuksien pääasiallinen lisäarvon lähde, vaikka tässä vaiheessa se ei pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksia kosketakaan.

1.3 Aiempi keskustelu ja tutkimuksen viitekehys

Uudistunut tilintarkastuskertomus on herättänyt tilintarkastajien keskuudessa keskustelua. Suomen Tilintarkastajat ry:n hallituksen puheenjohtaja Petri Kettunen julkaisi 18.10.2016 aiheesta blogitekstin Suomen tilintarkastajien internetsivuilla. Kettunen uskoo kirjoituksessaan, että tilintarkastuskertomuksen uudistus parantaa sijoittajien asemaa, uuden kertomuksen antaessa hänen mielestään enemmän informaatiota sen lukijalle. Hän näkee myös kertomuksen lisäävän luottamusta tilintarkastajien riippumattomuuteen (Kettunen, 2016). Marika Nevalainen yhtyy 19.10.2017 julkaistussa artikkelissaan Kettusen näkemykseen, puhuen uudistuneesta tilintarkastuskertomuksesta sijoittajaystävällisenä. Nevalainen myös painotti tilinpäätöksen ja tarkastuskertomuksen muodostamaa yhtenäistä tarinaa (Sviili, 2017). Risto Ruuska (2016) nosti artikkelissaan esille sen, että tilintarkastuskertomus tulee pitenemään huomattavasti muutoksien takia. Tämä johtuu muun muassa laajemmin esitetyistä tilintarkastajan ja yrityksen toimivan johdon velvollisuuksista (Ruuska,

2016). Kansainvälisesti uudistuksista on puhunut muun muassa Linda de Beer (2015, 32-34) jonka mukaan tilintarkastuskertomuksen laajentamisessa ei ole kyse lisätyöstä tilintarkastajalle, vaan siitä, että hän jakaa tietoa tekemästään työstä paremmin. Hänen mukaansa tällaiset muutokset kuitenkin sisältävät aina riskin siitä, että tilintarkastajan työtaakka kasvaa. Muutoksien toivotaan parantavan tilintarkastajien ja yritysjohdon kommunikaatiota, sekä sijoittajien saaman tiedon laatua. (de Beer, 2015, 32-34).

Työn viitekehyksessä käsitellään tilintarkastuksen kannalta merkittäviä kysymyksiä, keskittyen erityisesti tilintarkastuksen odotuskuilun ja tilintarkastuskertomuksen laajentamisen tutkimukseen. Tämän lisäksi viitekehyksessä tärkeä asema on tilintarkastusnormiston käsittelyllä. Erityistä huomiota saavat tältä osin tilintarkastuskertomuksiin liittyvät International Standards on Auditing(ISA) -standardit. Viitekehyksessä käydään läpi myös tilintarkastuslain määrittelemä sisältö tilintarkastuskertomukselle.

1.4 Tutkimusmenetelmät ja -aineisto

Tutkimus on toteutettu kvalitatiivisena eli laadullisena haastattelututkimuksena. Tutkimuksen aineisto on kerätty puolistrukturoituina teemahaastatteluina kuudelta suomalaiselta auktorisoidulta tilintarkastajalta. Yksi haastatteluista on toteutettu sähköpostin välityksellä haastateltavan henkilön työkiireiden johdosta. Haastateltavat tilintarkastajat on valittu niin, että heidän kaikkien asiakaskuntansa keskittyy pieniin ja keskisuuriin yrityksiin, koska tutkimuksen tavoitteena on selvittää muutoksien vaikutuksia nimenomaan pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksen kannalta. Haastateltavien tilintarkastajien valinnassa on pyritty siihen, että tilintarkastajilla olisi vaihteleva määrä työkokemusta jotta voitaisiin varmistaa se, ettei esimerkiksi pitkä kokemus alalta johda voimakkaasti erilaisiin näkemyksiin tutkittavasta asiasta. Tutkimuksessa käytetty puolistrukturoitu haastattelu sopii tilanteeseen hyvin, koska se

mahdollistaa tilintarkastajille, jotka ovat tutkimuksen aihepiirin asiantuntijoita, mahdollisuuden vastata kysymyksiin heidän omilla sanoillaan. Tutkimuksen analysointimenetelmänä käytetään laadullista sisällönanalyysiä, joka on perusanalyysimenetelmä laadullisessa tutkimuksessa (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 92-93). Aineisto analysoidaan teemoittelun avulla, jonka jälkeen tuloksista tehdään johtopäätöksiä ja niitä peilataan aiempaan kansainväliseen tutkimukseen

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus alkaa johdantokappaleella, jonka sisällä käsitellään työn taustoja, tavoitteita ja rajauksia. Tämän jälkeen siirrytään käsittelemään työn viitekehystä, joka on esitetty yhtenä pääkappaleena. Seuraavaksi on vuorossa kappale, joka sisältää työn empiirisen osan, tutkimuksen tilintarkastajien näkemyksistä. Työn päättää neljäs pääluku, yhteenveto ja johtopäätökset, jossa haastattelututkimuksessa saatuja tuloksia peilataan aiempaan akateemiseen tutkimukseen ja pohditaan, ovatko tulokset samansuuntaisia aiempaan tutkimukseen verrattuna ja mitä ne tarkoittavat uudistuksen kannalta. Tämän jälkeen tutkimuksen reliabiliteettia ja validiteettia pohditaan sekä ehdotetaan mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Tämän jälkeen tutkimus päättyy lähdeluetteloon ja liitteisiin.

2. TILINTARKASTUKSESTA JA TILINTARKASTUSKERTOMUKSESTA

Tässä luvussa käsitellään tilintarkastuksen tutkimuksen kannalta olennaisia aihepiirejä kuten tilintarkastuksen odotuskuilua ja laajemman tilintarkastuskertomuksen vaikutuksia, tilintarkastuksen sääntelyä niin kansallisesti kuin kansainvälisesti sekä tilintarkastuskertomuksen sisältöä Suomessa. PIE-asetusta ei käsitellä koska tutkimuksen kohteena ovat pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajat.

2.1 Agenttiteoria tilintarkastuksessa

Jensen & Meckling (1976, 308) määrittelevät agenttiteorian agenttisuhteen sopimuksena jossa yksi tai useampi päämies sopii ulkopuolisen agentin kanssa tehtävästä jonka agentti tulee hoitamaan päämiehen puolesta, niin että agentin tehtävään sisältyy päämieheltä siirrettyä päätösvaltaa. Tällaisessa agenttisuhteessa päämiehen ongelmana on se, että molempien osapuolten tavoitellessa parasta mahdollista lopputulosta itselleen agentti päätyy tekemään päätöksiä jotka eivät ole täysin päämiehen edun mukaisia. (Jensen & Meckling, 1976, 308). Tyypillinen esimerkki agentin ja päämiehen intressien ristiriidasta on pörssiyhtiöiden osakkeenomistajien ja toimivan johdon suhde. Koska osakkeenomistajilla ei ole käytettävissään kaikkea tietoa yrityksen mahdollisista päätöksistä, joutuvat he turvautumaan palkitsemisjärjestelmään joka ohjaa toimivan johdon päätöksentekoa osakkeenomistajien tavoitteita kohti. (Jensen & Murphy, 1990, 225-226)

Siinä missä osakkeenomistaja tavoittelee sijoitukselleen mahdollisimman suurta arvoa, toimiva johto näkee usein osakkeen arvon vain yhtenä tavoitteena muiden joukossa, mikä voi johtaa siihen, että toimiva johto tekee päätöksiä edistääkseen muita omia tavoitteitaan, toimien tällöin ristiriidassa osakkeenomistajien tavoitteen, osakkeen

arvon kasvattamisen, kanssa. (Byrd et al. 1998, 14). Osakkeenomistajien ja toimivan johdon välillä vallitsee niin sanottu informaation asymmetria, mikä tarkoittaa sitä, että toisella osapuolella on käytettävissään enemmän informaatiota kuin toisella osapuolella. Tässä tapauksessa osakkeenomistajalla on käytettävissään vähemmän tietoa. Toimivaa johtoa tulee kannustaa toimimaan osakkeenomistajien intressin mukaan palkkioin, rajoituksin ja rangaistuksin. Nämä keinot ovat kuitenkin tehokkaita vain silloin kun omistajat pystyvät valvomaan toimivaa johtoa. (Popović et al. 2012, 11-12).

Päämiehelle koituu kustannuksia agentin käyttämisestä. Nämä kustannukset voidaan jakaa kolmeen osaan, päämiehen valvontakustannuksiin, sitouttamiskustannuksiin ja jäämätappioon. Valvontakustannukset muodostuvat päämiehen toimenpiteistä joilla tarkkaillaan agentin toimintaa, kuten agenttiin kohdistuvat kannustinjärjestelmät ja tilintarkastus. Sitouttamiskustannuksella puolestaan tarkoitetaan kustannuksia, jotka syntyvät siitä, että agentille laaditaan sellainen tehtäväsopimus, joka joko rajaa agentin mahdollisuutta toimia päämiestä vahingoittavalla tavalla, tai kompensoi tällaisessa tilanteessa päämiehelle aiheutunutta vahinkoa. Jäämätappiolla tarkoitetaan sitä euromääräistä tappiota joka päämiehelle syntyy siitä, että valvonnasta ja sitouttamisesta huolimatta agentti ei aina päädy toimimaan päämiehen edun mukaisesti, ja tästä aiheutuu päämiehelle taloudellista haittaa. Yhdessä nämä kolme muodostavat agenttikustannuksen. (Jensen & Meckling, 1976, 308).

2.2 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Odotuskuilusta puhuttaessa tarkoitetaan taloudellisen raportin laatijan, tässä tapauksessa tilintarkastajan, ja raportin käyttäjien odotusten eroa, joka johtuu erilaisista näkemyksistä raporttien laadusta ja tilintarkastajien raportoinnin tarkoituksesta. (Liggio,

1975, 23). Tilanteessa jossa tilintarkastajien työn tulos ei siis vastaa suuren yleisön odotuksia, syntyy tilintarkastuksen odotuskuilu. (Ruhnke & Schmidt, 2014, 573).

Porter (1993, 50) lähestyi odotuskuilua ajatuksella, että se on jaettavissa kahteen pääasialliseen osaan. Näistä ensimmäinen, kohtuullisuuskuilu, muodostuu suuren yleisön kohtuuttomista odotuksista verrattuna siihen, mitä tilintarkastajan suoritukselta voi kohtuudella olettaa. Toinen osa, suorituskuilu muodostuu suuren yleisön kohtuullisten odotusten ja tilintarkastajien koetun suoriutumisen välisestä erosta. Suorituskuilu voidaan jakaa vielä kahteen osaan, tilintarkastajan puutteelliseen suoritustasoon ja alan puutteellisiin normeihin. Puutteellisella suoritustasolla viitataan eroon suuren yleisön näkemyksistä tilintarkastajan velvollisuuksista verrattuna tilintarkastajan lakisääteisiin velvollisuuksiin. Alan puutteellisilla normeilla tarkoitetaan eroa tilintarkastajalta kohtuudella odotettujen velvollisuuksien ja lakisääteisten velvollisuuksien välillä. (Porter, 1993, 50). Ruhnke & Schmidt (2014, 574-575) määrittelevät puolestaan kolme tahoa, joista jokainen voi itsenäisesti omalla epäonnistumisellaan vaikuttaa tilintarkastuksen odotuskuiluun. Nämä tahot ovat suuri yleisö, tilintarkastajat ja tilintarkastusalan standardien luojat, kuten oheisessa kuvassa esitetään.

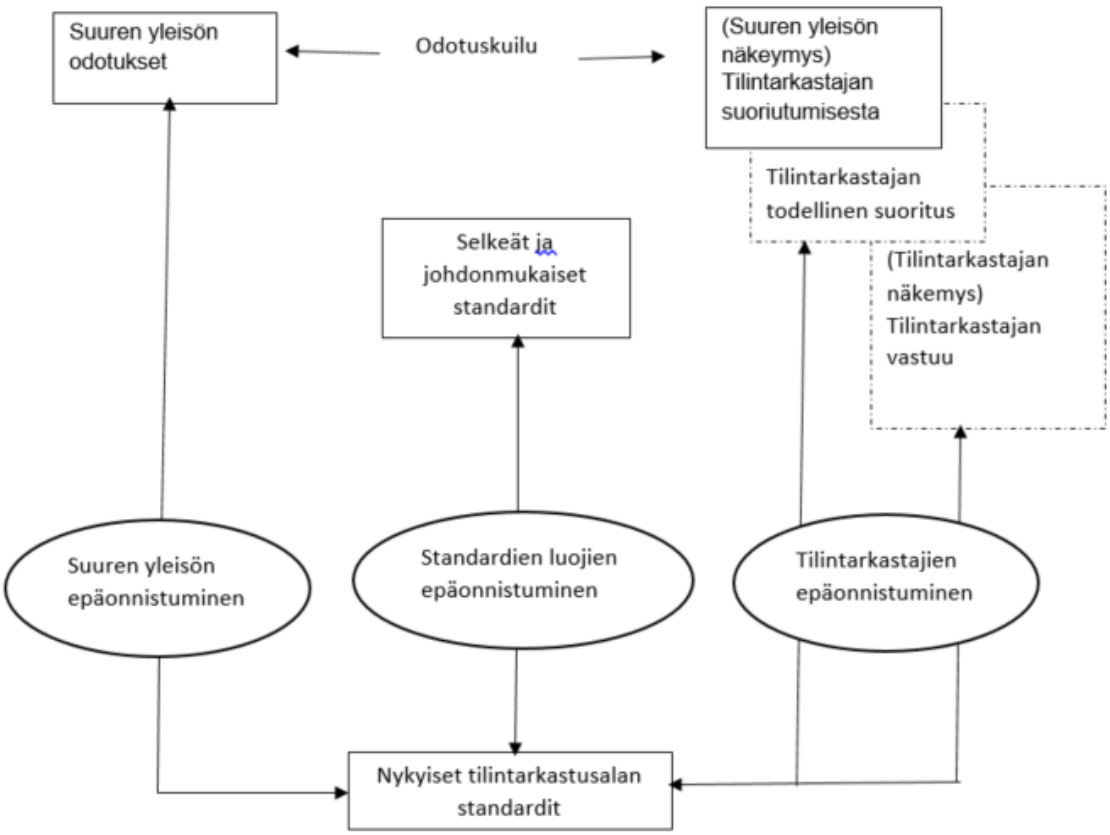

Kuvio 1. Tilintarkastuksen odotuskuilu Ruhnken & Schmidtin (2014, 574) mukaan.

Ruhnken & Schmidtin (2014, 575) mukaan kaikille kolmelle taholle on löydettävissä strategioita, joiden avulla vähentää odotuskuilun kokoa. Suuren yleisön kohdalla he näkevät tärkeänä sen, että suurta yleisöä opetettaisiin tilintarkastajien velvollisuuksista, jotta he muodostaisivat johdonmukaisempia näkemyksiä tilintarkastajien työn tuloksista. Tilintarkastajien epäonnistumisten minimoimiseksi ratkaisuna olisi parempi ammatillinen koulutus tilintarkastajille jotta standardien vaatimukset tunnettaisiin paremmin. Tämän lisäksi tiukempi tilintarkastusalan valvonta ja kovemmat rangaistukset väärinkäytöstilanteissa voisivat tulla kysymykseen. Standardien luojien osalta tärkeänä nähdään epäjohdonmukaisuuksien poistaminen standardeista ja

riittävän kielellisen tarkkuuden käyttäminen kun standardeissa määritellään erinäisiä vaatimuksia. (Ruhnke & Schmidt, 2014, 575)

Tilintarkastuksen odotuskuilua on tutkittu runsaasti, johtuen paljolti siitä, että odotuskuilu tilintarkastajien ja raporttien loppukäyttäjien välillä on ollut olemassa yli viimeiset 100 vuotta, vaikka odotuskuilu terminä onkin muodostunut vasta 1970-luvulta lähtien (Koh & Woo, 1998, 147). Monroe & Woodliff (1993, 73-74) tutkivat koulutuksen vaikutusta odotuskuiluun. Tutkimuksessa verrattiin tilintarkastajia, kolmannen vuoden kaupallisen alan opiskelijoita ja kontrolliryhmänä markkinoinnin opiskelijoita. Tutkimuksessa huomattiin, että lukukauden alussa opiskelijoiden ja tilintarkastajien välillä oli selviä näkemyseroja, mutta tutkimuslukukauden lopuksi tilintarkastusta opiskelleet opiskelijat olivat tulleet näkemyksissään selkeästi lähemmäs tilintarkastajia, ollen jopa luottavaisempia taloudellisten raporttien tasosta kuin itse tilintarkastajat. Ilman tilintarkastuskoulutusta jääneet markkinoinnin opiskelijat eivät samana aikana olleet muuttaneet näkemyksiään merkittävästi kumpaankaan suuntaan. Tutkijoiden mukaan tuloksista voi päätellä koulutuksen vaikuttavan odotuskuiluun, mutta koulutus ei välttämättä ole resurssien kannalta järkevä keino kaikille taloudellisten raporttien lukijoille. (Monroe & Woodliff, 1993, 73-74). Koulutuksen vaikutusta odotuskuilua kaventavana tekijänä tukee myös Australiassa toteutettu tutkimus, jossa löydettiin, että odotuskuilu oli pienempi aiheeseen perehtyneiden lukijoiden ja tilintarkastajan välillä verrattuna kokemattomaan tilintarkastuskertomuksen lukijaan (Monroe & Woodliff, 1994, 69-70).

Arrington et al. (1983, 249) näkee odotuskuilun kaventamisen olevan pääasiallisesti tilintarkastajien ammattikunnan tehtävä. Hasan et al. (2005, 99-100) huomioi, että tilintarkastajat antavat lausuntoja joiden varmennetasot ovat erilaisia, jolloin tilintarkastajan kommunikaatiolla on erityinen merkitys oikean tilannekuvan luomisessa. Epstein & Geiger (1994, 62-66) tutkivat sijoittajien näkemyksiä tilintarkastajien lausuntojen antamista varmennetasoista ja huomasivat tutkimuksen

sijoittajien näkevän tilintarkastajien lausunnot lähes ehdottomina takuina siitä, ettei yhtiön toiminnassa ole tapahtunut väärinkäytöksiä tai kavalluksia, vaikkei tilintarkastuskertomuksen kieli tällaista luottamusta takaa.

Humphrey et al. (1993, 410-411) toteavat tutkimuksessaan, että odotuskuilu ei johdu valtavan suurista näkemyseroista koko tilintarkastuksen osalta, vaan useammasta pienestä osa-alueesta joiden osalta tilintarkastajan ja kertomuksen loppukäyttäjän välillä on näkemyseroja. Tällaisia osa-alueita ovat tilintarkastajan asema väärinkäytöksien paljastajana, tilintarkastajan velvollisuudet kolmansia osapuolia kohtaan, taseeseen liittyvien arvostuksien määrittäminen ja tilintarkastajan itsenäisyys. (Humphrey et al. 1993, 410-411).

Gold et al. (2012, 298-301) tutkivat uudistetun ISA 700 tilintarkastusstandardin vaikutuksia tilintarkastuksen odotuskuiluun Saksassa. Tutkimuksessa huomattiin, että hypoteesin mukaisesti tilintarkastuskertomuksen lukijat asettivat suuremman vastuun tilintarkastajalle, kuin mitä tilintarkastajat asettivat itselleen. Toisaalta tutkimuksessa huomattiin myös kaikkien tahojen asettavan yrityksen johdolle kohtuullisen korkean vastuun. Tämä osoittaa odotuskuilun kaventuneen ainakin yrityksen johdon velvollisuuksien ymmärtämisen osalta, mutta toisaalta osoittaa odotuskuilun olevan ISA 700 standardin uudistuksista huolimatta olemassa edelleen tilintarkastajan vastuun osalta standardin sisältämistä velvollisuuksien selityksistä huolimatta. (Gold et al. 2012, 298-301).

Tämä tukee Gray et al. (2011, 669) tutkimusta, jossa teemahaastattelujen kautta huomattiin, että tilintarkastuskertomusten käyttäjät lukivat lähinnä vain lausunnon siitä, onko kertomus vakiomuotoinen, eivätkä lukeneet itse kertomusta kokonaan. Toisaalta tutkimuksessa huomattiin myös, että tilintarkastuskertomusten lukijat kaipasivat kertomuksiin lisää informaatiota, kuten tietoa tarkastuksessa käytetystä

olennaisuudesta tai yhtiöön kohdistuvista suurimmista riskeistä. (Gray et al. 2011, 676-679).

Asare & Wright (2012, 198, 211-213) tutkivat odotuskuilua maallikkosijoittajien, lainantarjoajien ja tilintarkastajien välillä vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen osalta. He jakavat odotuskuilun makroeroihin ja mikroeroihin. Makroeroilla tarkoitetaan sitä että tahojen välillä on erilaisia näkemyksiä tilintarkastuksen laajuudesta, tai toinen osapuoli ei ymmärrä tilintarkastuksen rajoitteita. Tyyppiesimerkkinä toimii se, että sijoittaja näkee tilintarkastuskertomuksen kertovan enemmän kuin sen, onko tilinpäätöksen sisältö oikean ja riittävän kuvan mukainen. Mikroeroilla puolestaan tarkoitetaan tahojen välisiä näkemyseroja epätarkkojen termien sisällöstä, kuten olennaisuuden merkityksestä. Tutkimuksessa selvisi, että lähes kaikissa makroeroihin liittyvissä kysymyksissä sijoittajat ja lainanantajat näkivät tilintarkastajan vastuun suurempana kuin tilintarkastaja sen itse näki. Toisaalta mikroerona sijoittajat ja lainanantajat näkivät olennaisuuden rajan olevan selkeästi suurempi kuin mitä kyseinen raja oli tilintarkastajien mielestä. Tämä viittaisi siihen, etteivät sijoittajat ja lainanantajat ymmärrä olennaisuuden vaikutusta tehdyn tilintarkastustyön määrään. (Asare & Wright, 2012, 198, 211-213).

Houghton et al. (2011, 497) tukevat näkemystä siitä, että odotuskuilu voi muodostua termien väärinymmärryksistä. Heidän tutkimuksensa osoitti, että tietyt tahot voivat kuvitella suuremman olennaisuuden tekevän tilintarkastuksesta paremman ‘enempi parempi’ idealla, ymmärtämättä että suurempi olennaisuus tilintarkastuksessa tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja tarkastelee kyseistä osa-aluetta pienemmällä tarkkuudella. (Houghton et al. 2011, 497).

2.3 Tilintarkastuskertomusten laajentuminen

Tavallinen standardi tilintarkastuskertomus on otettu käyttöön 1940-luvulla. Sen tarkoituksena oli yhtenäistää tilintarkastuskertomusten kieltä vertailtavuuden ja yhtenäisen tason turvaamiseksi. Tämän jälkeen tilintarkastuskertomus ei kuitenkaan ole pysynyt mukana finanssi- ja yritysmaailman kehityksessä monimutkaisempaan suuntaan. (Kranacher 2011, 80). Muutokset ovat myös vaikuttaneet merkittävästi tilintarkastusalan kehitykseen, monimutkaistaen siihen liittyviä prosesseja niin, että kolmansien osapuolien on vaikea tietää, mitä tilintarkastuksessa on tapahtunut, etenkin kun tilintarkastuskertomus on sisällöltään standardisoitu. Tämän takia laajennettu tilintarkastuskertomus on ollut keskustelussa mukana jo pidemmän aikaa. (Cordoş & Fülöpa 2015, 129). Turner et al. (2010, A3-A8) nostivat tilintarkastuskertomuksen laajentamiseksi esille neljä osa-aluetta joista tarkastajan olisi hyvä lausua. Nämä olivat tilintarkastusprosessi, jonka osalta keskeisiä aiheita olivat olennaisuudesta ja tilintarkastajan riippumattomuudesta lausuminen, johdon tekemät kirjanpidolliset päätökset, yrityksen sisäisten kontrollien arviointi ja liiketoiminnan jatkuvuuden arviointi. (Turner et al. 2010, A3-A8).

Coram et al. (2011, 250-251) Saivat tutkimuksessaan selville, että analyytikot näkivät tilintarkastuskertomuksen ehdottoman tärkeänä, mutta vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisältö ei heitä lukijoina kiinnostanut. ISA 700 standardin mukainen pidempi tilintarkastuskertomus ei muuttanut tätä näkemystä. Tähän ongelmaan ehdotettiin ratkaisuna yrityskohtaisesti räätälöityjä tilintarkastuskertomuksia joissa osa yrityksen johdolle jaettavasta tiedosta sisältyisi tilintarkastuskertomukseen. (Coram et al. 2011, 250-251). Chong & Pflugrath (2008, 235) tutkivat tilintarkastuskertomuksen sisällön vaikutusta odotuskuiluun tarkasteltaessa maallikkolukijoita. He huomasivat, että pääsääntöisesti tilintarkastuskertomuksen kieliasulla ja kertomuksen rakenteella sekä laajennetuilla

vastuun kuvauksilla ei ollut juuri mitään vaikutusta odotuskuiluun. Pientä vaikutusta nähtiin sillä, että tilintarkastajan lausunto siirrettiin kertomuksen alkuun, ja tämä nähtiin myös hyvänä jatkotutkimusaiheena. (Chong & Pflugrath, 2008, 235).

Vanstraelen et al. (2012, 206-208) saivat tutkimuksessaan selville, että tilintarkastuskertomusten lukijat ovat kiinnostuneita saamaan lisää tietoa tilintarkastuksesta, kuten suurimmista riskeistä, kirjanpidollisista päätöksistä, yrityksen sisäisistä kontrolleista ja hallinnosta. Toisaalta tilintarkastusprosessi ei lukijoita juuri kiinnosta. Tilintarkastajat ja lukijat molemmat myös uskovat, että hyödylliset muutokset liittyvät raportin asiasisältöön, eivät raportin rakenteeseen. Tämän pohjalta tutkijat laativat oman tilintarkastuskertomusmallinsa joka on jaettu neljään osaan: Tilintarkastuksen laajuuden käsittelyyn, tilintarkastuksessa tehtyjen huomioiden käsittelyyn, tilintarkastajan kommentteihin ja analyysiin sekä tilintarkastajaa koskeviin tietoihin. (Vanstraelen et al. 2012, 206-208). Mock et al. (2013, 323-325) tukevat näkemystä siitä, että tilintarkastuskertomuksen lukijat haluavat enemmän tietoa tilintarkastajasta, tilintarkastuksesta ja taloudelliseen raportointiin liittyvistä yksityiskohdista. (Mock et al. 2013, 323-325).

Hatherly et al. (1991, 315-316) totesivat tutkimuksessaan, että laajennettu tilintarkastuskertomus muutti lukijoiden näkemyksiä verrattuna lyhyeen kertomukseen. Tämä vaikutus kuitenkin heidän mielestään rajoittuu tilanteisiin, joissa tilintarkastuskertomus luetaan huolella, eikä sitä pidetä vain symbolisena merkkinä yrityksen hyvästä tilasta. (Hatherly et al. 1991, 315-316). Innes et al. (1997, 713-714) näkivät laajennetun tilintarkastuskertomuksen käyttökelpoisena mutta rajoitettuna keinona odotuskuilun pienentämisessä. He myös huomasivat tutkimuksessaan, että erityisesti väärinkäytöksien osalta odotuskuilu itse asiassa kasvoi lyhempään tilintarkastuskertomukseen nähden. (Innes et al. 1997, 713-714).

Bédard et al. (2016, 272) tutkivat tilintarkastuskertomusta koskevia uusia standardeja joita viime vuosina on julkaistu PCAOB:n, IAASB:n ja Ison Britannian Financial Reporting Councilin (FRC) toimesta. He tulivat lopputulokseen, että standardit voivat potentiaalisesti pienentää tilintarkastuksen odotuskuilua. He totesivat myös Key Audit Matters:ien (KAM) parantavan tilintarkastuksen tiedonkulkua, mutta kasvattavan mahdollisesti riskiä siitä, ettei yrityksen johto kerro kaikkea tilintarkastajalle. (Bédard et al. (2016, 272). Simnett & Huggins (2014, 743) saivat selville, että yrityksen toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto sai paljon kannatusta tilintarkastuskertomuksen lukijoilta. Lukijoiden mielipiteiden vuoksi myös yleiset tilintarkastajan kommentit korvattiin IAASB:n standardissa KAM:eilla. (Simnett & Huggins, 2014, 743).

IAASB (2011) pyysi kommentteja tilintarkastuskertomuksen kehittämistä varten. Näitä kommentteja pyytäessään IAASB mainitsi näkökulman, että kaikki suurten yritysten kannalta merkittävät ongelmat eivät välttämättä vaikuta pienten yritysten tilintarkastuksessa yhtä merkittävästi, koska tilintarkastuskertomusten lukijakunta on pienempi ja näillä käyttäjillä on paremmat mahdollisuudet hankkia lisätietoa yritykseltä. Toisaalta huomioitiin se, että yritysten arviointi pelkän koon perusteella ei anna aina kokonaisvaltaista kuvaa, ja yhtenäinen tilintarkastuskertomusten käytäntö on monien mielestä hyvä asia. IAASB toivotti tervetulleeksi pienten- ja keskisuurten yritysten näkökannan muutoksiin. (IAASB, 2011, 10).

Viranomaiset ovat seuranneet laajennetun tilintarkastuskertomuksen vaikutuksia Iso-Britanniassa. Toisen pidempien tilintarkastuskertomusten käyttövuoden jälkeisessä katsauksessa saatiin selville, että sijoittajat ovat pitäneet uudistusta hyvänä ja ovat arvostaneet pidemmän kertomuksen antamaa lisätietoa, erityisesti pienempien yrityksien kohdalla, joihin liittyvän tiedon hankinta muualta voi olla haasteellista. Suurinta kiitosta käyttäjiltä saivat kertomukset joissa oli lähdetty liikkeelle lukijaan keskittyvällä asenteella ja tärkeät tiedot oli nostettu selkeästi esiin. Sijoittajat näkevät silti että kertomuksissa on vielä parantamisen varaa, erityisesti sisäisten kontrollien

käsittelyssä. Lukijat myös kaipaisivat tilintarkastajilta selvityksiä muutoksista tilintarkastuksen lähestymistapaan vuosien välillä sekä lisätietoa olennaisuuden määrittelystä tarkastuksessa. (Financial Reporting Council, 2016, 4-5). Sijoittajat ovat kiinnostuneet yhä enemmän tilintarkastajien määrittelemistä suurimmista riskeistä ja painopisteistä. Tilintarkastajilta odotetaan näiden painopisteiden huolellista valintaa niin, että ne ovat nimenomaisesti kyseisen yrityksen toiminnalle olennaisia. (Odoner et al. 2017, 7).

2.4 Tilintarkastuksen tuottama lisäarvo

Tilintarkastuksen pääasiallinen tehtävä on tarjota varmuutta taloudellisen raportoinnin luotettavuudesta arvioimalla tilinpäätöksessä annettujen tietojen oikeellisuutta (Lu et al. 2017, 139). Tämä luo luottamusta yhtiön ja sen sidosryhmien välille (Halonen & Steiner, 2009, 16).

Blackwell et al. (1998, 69) selvitti tutkimuksessaan tilintarkastuksen vaikutusta siihen, minkä hintaisia lainoja yhtiön oli mahdollista saada. Tutkimuksessa selvisi, että tilintarkastuspalvelun ostaneet yritykset saivat lainaa pienemmällä korolla kuin sellaiset yritykset, jotka eivät olleet tilintarkastusta teettäneet. Tämä vaikutus oli merkittävimmillään pienten yritysten kohdalla ja väheni yritysten kasvaessa. Minnis (2011, 495-496) päätyi omassa tutkimuksessaan samaan lopputulokseen, tilintarkastettu tilinpäätös alentaa lainojen kustannuksia, osoittaen lainantarjoajien arvostavan kolmannen osapuolen varmennepalveluja.

Chen et al. (2016, 141-142) käsittelee mukautettujen tilintarkastuskertomusten vaikutusta yrityksen lainoihin. Selvisi, että laina, joka myönnetään seuraavana vuonna mukautetusta kertomuksesta, saa tiukemmat lainaehdot kuin vastaava laina vakiomuotoisen kertomuksen jälkeisenä vuotena. Zhang et al. (2017, 297) toteavat korkealaatuisen taloudellisen tiedon vähentävän yksityisten lainojen kustannuksia.

Tilintarkastus näyttäisi siis aiemman tutkimuksen valossa vähentävän yrityksen ulkopuolisen rahoituksen kustannuksia. Tämä vaikutus näyttäisi olevan suurimmillaan pienten yritysten kohdalla, ja etu näyttäisi syntyvän lähinnä mukauttamattoman kertomuksen saaneille yrityksille.

2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastajalta edellytetään riippumattomuutta. Riippumattomuus turvaa tilintarkastajan objektiivisuutta. Tilintarkastajan tulee toimia tehtävässään niin, että ulkopuolinen tarkastelija voi luottaa tilintarkastajan objektiivisuuteen. Riippumattomuus voidaan jakaa kahteen osaan, mielen riippumattomuuteen ja näkyvä riippumattomuus. Mielen riippumattomuus tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja tekee omat johtopäätöksensä itsenäisesti ottaen huomioon kaikki ne seikat, joilla on tarkastuksen kannalta vaikutusta. Ulkopuolinen ei voi havainnoida mielen riippumattomuutta. Näkyvä riippumattomuus tarkoittaa puolestaan sitä, että tilintarkastaja huolehtii toimivansa niin, ettei ulkopuolinen tarkastelija voi perustellusti epäillä hänen riippumattomuuttaan. (Horsmanheimo et al. 2017, 190-195).

Aryan ja Gloverin (2014, 188) mukaan viime vuosina kirjanpidon ja tilintarkastuksen alalla riippumattomuus ja intressiristiriidat ovat nousseet suuriksi kysymyksiksi. Esimerkiksi veroasiantuntijoiden kohdalla on suuren yleisön keskuudessa laaja uskomus, että nämä myyvät asiakkailleen palveluja jotka eivät ole lainsäädännön tarkoituksen mukaisia verosäästöjen saavuttamiseksi. Tilintarkastajien kohdalla riippumattomuus on vielä tärkeämmässä roolissa kuin monilla muilla talousalan ammattilaisilla, sillä tilintarkastus on riippuvainen suuren yleisön luottamuksesta (Arya & Glover, 2014, 188). Winesin (2011, 6-7) mukaan laskentatoimen ammattikunta huolehtii vastuustaan yhteiskuntaa kohtaan auttamalla kansantalouden ja rahoitusmarkkinoiden toimintaa. Tilintarkastajat kantavat suurta vastuuta

rahoitusmarkkinoihin liittyen. Tilintarkastuksen laadusta puhuttaessa tilintarkastajan osaaminen ja riippumattomuus ovat kaksi tärkeää tekijää. Näistä varsinkin riippumattomuus on ollut merkittävän julkisen keskustelun kohteena, etenkin 2000-luvun alun yrityksien romahduksien johdosta. Tämä on johtanut merkittäviin muutoksiin sääntelyssä koskien tilintarkastajan ja asiakasyrityksen suhdetta (Wines, 2011, 6-7).

Tilintarkastajien tarjoamien palveluiden kysynnän varmistamiseksi on tärkeää että markkinat pitävät tilintarkastajia pätevinä ja itsenäisinä toimijoina. Tilintarkastajan maine on riippuvainen hänen itsenäisyydestään, sillä jos tarkastajan itsenäisyys näyttäytyy kyseenalaisessa valossa, se vahingoittaa hänen mainettansa ja hänen tarjoamiensa palveluiden kysyntää. Koska osakkeenomistajilla ja yrityksen ulkopuolisilla sidosryhmillä ei ole mahdollisuutta itse varmentaa tilintarkastajan puolueettomuutta, on tarkastajan puolueettomuudessa tärkeässä asemassa aktiivisesti puolueettomalta näyttäminen. Ei siis riitä olla puolueeton, vaan puolueettomuus pitää tuoda omalla toiminnalla selkeästi esiin. Ulkopuolisen tahon, jolla on käsillään kaikki olennainen tieto pitää pystyä näkemään tilintarkastaja puolueettomana. (Wines, 2011, 7).

Hope ja Langli käsittelivät tutkimuksessaan tilintarkastajien palkkioiden vaikutusta tilintarkastajien itsenäisyyteen. Tutkimus keskittyi Norjalaisiin yksityisomisteisiin yrityksiin. Norjalainen järjestelmä ei jätä tilintarkastajalle suurta vahingonkorvausvastuuta, joten kyseinen tutkimus toteutettiin niin yhtiön maineen kuin vahingonkorvausvelvollisuuden osalta alhaisen riskin ympäristössä. Tutkimus päätyy siihen, että jopa tällaisessa matalan riskin ympäristössä tilintarkastajat pitävät kiinni itsenäisyydestään ja riippumattomuudestaan (Hope & Langli, 2010, 574-599).

2.6 Olennaisuus tilintarkastuksessa

Paul Frishkoffin (1970, 116) mukaan olennaisuus on erittäin tärkeä käsite tilintarkastuksessa ja yksi sen kulmakivistä. Hän määrittelee taloudellisen tiedon olennaisuuden sen suhteelliseksi ja määrälliseksi tärkeydeksi käsiteltävässä tilanteessa (Frishkoff, 1970, 116). Bennett & Hatfield (2017, 31-32) toteavat, että olennaisuudella on tärkeä asema tilintarkastuksessa niin tilinpäätöksen virheellisyyksien kuin yrityksen kontrollien tarkastuksessa. He myös muistuttavat, että olennaisuus määräytyy aina tilintarkastajan ammatillisen harkinnan tuloksena, perustuen niin määrällisiin kuin laadullisiin tekijöihin. Vaikka olennaisuus yleensä perustuu taloudellisiin tietoihin, kuten tiettyyn prosenttiosuuteen tuloksesta verojen jälkeen, tulee tilintarkastajan aina harkita olennaisuutta määrittäessään myös tapauksen laadullisia ominaisuuksia, kuten virheen luonnetta. (Bennet & Hatfield, 2017, 31-32). Houghton et al. (2011, 484-485) korostaa olennaisuuden tärkeyttä koko tilintarkastusprosessin lävitse. Olennaisuuden määrittämiseen ei ole olemassa selkeitä ohjeita, vaan sen määrittäminen perustuu ammatilliseen harkintaan. Tämä on muodostunut haasteeksi tilintarkastajille. (Houghton et a. 2011, 484-485).

Keune & Johnstone (2012, 1673) tutkivat tilintarkastajien tekemiä olennaisuus päätöksiä, ja huomasivat tilintarkastajien vaativan suuremmalla todennäköisyydellä virheen korjaamista tilinpäätökseen tilanteissa joissa toimeksiannon tilintarkastuspalkkio oli suuri. He päättelivät tämän johtuvan suuremmasta kolmansien osapuolien kiinnostuksesta (Keune & Johnstone, 2012, 1673). Legoria et al. (2013, 437-438) tutki tilintarkastajien olennaisuus arvioita, erityisesti sitä, kuinka paljon painoarvoa laadulliset tekijät saivat määrällisen olennaisuuden rinnalla. He saivat selville, että tilintarkastajat painottavat määrällistä olennaisuutta, ja yrityksillä on

taipumusta hyödyntää olennaisuuden alarajaa näyttääkseen sijoittajille saavuttavansa analyytikkojen heille asettamat rajapyykit. (Legoria et al. 2013, 437-438).

2.7 Tilintarkastusriskit

Tilintarkastusriski on riski siitä, että tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksessa vääränlaisen lausunnon tilinpäätöksen olennaisen virheellisyyden johdosta. Tilintarkastusriski on jaettavissa havaitsemisriskiin ja olennaisen virheellisyyden riskiin, joka on jaettavissa vielä toiminta- ja kontrolliriskiin (Halonen & Steiner, 2010, 45-46). Havaitsemisriski tarkoittaa riskiä siitä, ettei tilintarkastaja havaitse sellaista virhettä, joka yksin tai yhdessä muiden virheiden kanssa olisi olennainen tehdessään toimenpiteitä tilintarkastusriskin alentamiseksi suunnitellulle tasolle. Havaitsemisriskiä ei ole mahdollista poistaa kokonaan (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 240).

Olennaisen virheellisyyden riski puolestaan tarkoittaa riskiä siitä, että tilinpäätös sisältää virheellistä tietoa. Olennaista virheellisyyttä arvioitaessa tilintarkastajan tulee huomioida niin tilinpäätöstason virheet kuin kannanottotason virheet. Kannanottotaso muodostuu edellä mainituista toiminta- ja kontrolliriskeistä. Toimintariski tarkoittaa kannanoton luonnollista riskiä olla virheen tai väärinkäytöksen kohteena huomioimatta yrityksen kontrolleja. Kontrolliriski puolestaan tarkoittaa riskiä siitä, että yrityksen sisäinen valvonta ei pysty estämään tai huomaamaan olennaista virhettä tai väärinkäytöstä. (PCAOB, 2010, A1-1 - A1-2).

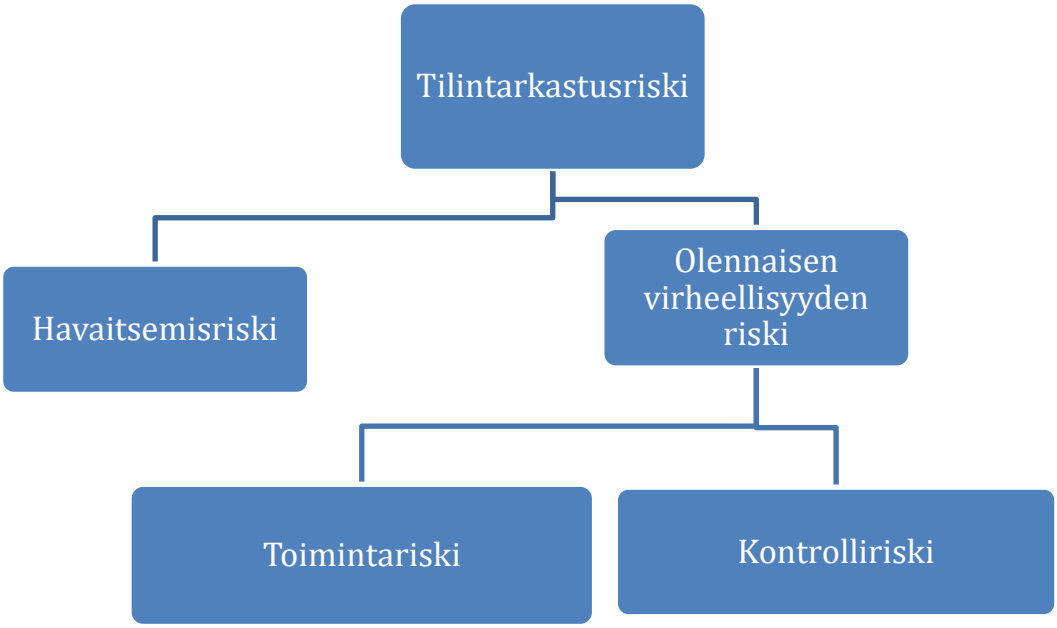

Kuvio 2. Tilintarkastusriski mukaillen (Halonen & Steiner, 2010, 46).

Lu et al. (2017, 154) tutkivat tilintarkastajien riskiarviointia tilanteissa joissa yrityksen johtoon kohdistuu paineita tehtyjen investointien johdosta. He saivat selville, että tilintarkastajat käyttävät enemmän aikaa ja resursseja tällaisissa tilanteissa vastatakseen kasvaneeseen tilintarkastusriskiin (Lu et al. 2017, 154). Miller et al. (2012, 456) saivat tutkimuksessaan selville tilintarkastajien olettavan yrityksissä olevan vähintään tietyn perustason kontrolleja arvioidessaan toimintariskejä, joita standardien mukaan tulisi arvioida ilman kontrollien arvioimista (Miller et al. 2012, 456). Niemi et al. (2018, 50-51) puolestaan tutkivat Big 4 tilintarkastusyhteisöjen reagointia tilintarkastusriskejä koskevien standardien uudistuksiin. He huomasivat, että standardiuudistuksien jälkeen korkean riskin asiakkaisiin kohdistuva työmäärä ja tilintarkastuksen hinta kasvoi verrattuna matalamman riskin asiakkaisiin (Niemi et al. 2018, 50-51).

2.8 Tilintarkastuksen normit

Tässä luvussa käsitellään tilintarkastuksen sääntelyä Suomessa. Luvussa käsitellään tilintarkastuslakia, EU:n tilintarkastusdirektiiviä, ja tilintarkastuskertomuksen kannalta olennaisia ISA -standardeja. EU:n PIE-asetusta 537/2014 ei käsitellä, koska tutkimuksessa keskitytään pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien kokemuksiin, joten Public Interest Entities (Horsmanheimo et al. 2017, 13) sääntely ei koske tutkimuksen kohteita.

2.8.1 Tilintarkastuslaki

Suomen tilintarkastuslaki on yleislaki, tarkoittaen, että muut lait täydentävät sitä ja tilintarkastuslaki väistyy tilanteessa jossa muussa laissa säädetään toisin (Horsmanheimo et al. 2017, 1). Tilintarkastuslaki 1141/2015 astui Suomessa voimaan 1.1.2016 korvaten sitä edeltäneen tilintarkastuslain 459/2007. Uudistettua tilintarkastuslakia päivitettiin lakimuutoksella 622/2016 jonka avulla tilintarkastuslakia muutettiin vastaamaan EU:n tilintarkastusreformin vaatimuksiin. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 114-120). Hallituksen esityksessä HE 70/2016 todettiin, että lakimuutos lisää tilintarkastusyhteisöjen hallinnollista kuormaa, kasvattaen kustannuksia. Näiden vaikutuksien nähtiin kohdistuvan erityisesti yleisen edun kannalta merkittävien yrityksien tarkastajiin, mutta vaikuttavan myös jonkun verran muihin tarkastajiin. Ylimääräisten kustannuksien nähtiin siirtyvän tilintarkastusasiakkaille. (HE 70/2016).

Tilintarkastuslaissa (1141/2015) määrätään velvollisuudesta tilintarkastuksen toimittamiseen. Lain 2 luvun 2§:n mukaan yhtiölle on valittava tilintarkastaja jos vähintään kaksi seuraavista vaatimuksista täyttyy: yhtiön tase on tilikauden lopussa yli 100 000 euroa, yhtiön liikevaihto tai muu siihen rinnastettava tuotto on yli 200 000 euroa

tai jos yhtiö työllistää enemmän kuin kolme työntekijää keskimäärin vuoden aikana. Laissa säädetään myös siitä, mitä tilintarkastus pitää sisällään, sekä mitkä muut säädökset koskevat tilintarkastajaa. Näitä muita säädöksiä ovat muun muassa tilintarkastajan ammattieettiset periaatteet, hyvä tilintarkastustapa ja tilintarkastajan salassapitovelvollisuus joita käsitellään lain luvussa 4.

Tämän lisäksi tilintarkastajien hyväksymistä käsitellään tilintarkastuslain (1141/2015) luvussa 6 ja tilintarkastajien ohjausta ja valvontaa lain luvuissa 7 ja 8. Lain mukaan tilintarkastajien hyväksymisestä ja valvonnasta vastaa Suomessa patentti- ja rekisterihallitus jonka alaisuudessa tilintarkastusvalvonta toimii. Lain seitsemännen luvun 9§:n mukaan tilintarkastusvalvonnan tulee määrätä tilintarkastaja laaduntarkastukseen ainakin kerran kuudessa vuodessa.

2.8.2 EU:n tilintarkastusdirektiivi

EU:n tilintarkastusdirektiivi (2014/56/EU) annettiin 16.4.2014. Direktiivin mukaan se annettiin, koska nähtiin tarpeelliseksi viedä pidemmälle Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä 2006/43/EY asetettuja säännöksiä. Horsmanheimon & Steinerin (2017, 130) mukaan tilintarkastusdirektiivin tarkoituksena oli vahvistaa tilinpäätösten uskottavuutta sekä luotettavuutta. Tämän lisäksi tavoitteena oli vahvistaa pääomamarkkinoihin kohdistuvaa luottamusta (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 130). Tilintarkastusdirektiivi (2014/56/EU) määräsi että sen sisältö oli saatettava osaksi kansallista lainsäädäntöä viimeistään 17.6.2016. Lainsäädännössä tuli myös olla viittaus itse direktiiviin.

Tilintarkastusdirektiivi (2014/56/EU) asettaa perusvaatimukset tilintarkastuskertomuksille. Ensinnäkin kertomuksen tulee olla kirjallisessa muodossa. Tilintarkastuskertomuksessa on myös yksilöitävä tarkastuksen kohde ja tarkastettava

toimikausi. Tilintarkastajan tulee kertomuksessa kertoa minkä standardien mukaan tarkastus on toteutettu. Tilintarkastajan on myös annettava tilintarkastuslausunto joka sisältää lausunnon kysymyksestä, antaako tilintarkastus oikean ja riittävän kuvan yrityksen tilasta käytössä olevan tilinpäätössäännöstön mukaisesti, täyttääkö tilinpäätös lain asettamat vaatimukset ja tilanteessa jossa lausuntoa ei voida antaa tästä täytyy mainita. Lisäksi tarkastajan tulee lausua yrityksen toiminnan jatkuvuudesta, mikäli siinä ilmenee epäilyksiä toiminnan jatkuvuuden mahdollisuuksista. Direktiivi mahdollistaa myös kansalliselle lainsäätäjälle lisävaatimuksien asettamisen. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 133-134).

2.8.3 ISA-standardit tilintarkastuskertomuksen kannalta

International Federation of Accountants (IFAC) on tilintarkastusalan kansainvälinen kattojärjestö joka pyrkii toiminnallaan palvelemaan yleistä etua vahvistamalla tilintarkastusalaan kohdistuvaa luottamusta luomalla alalle korkealaatuisia standardeja ja ohjeita. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 86). IFAC:n tukemana toimii International Auditing and Assurance Standard Board (IAASB), itsenäinen komitea, jonka tehtävänä standardien asettaminen on (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 5). IAASB:n standardeista merkittävin asema on International Standards on Auditing (ISA) standardeilla, joita sovelletaan lakisääteisessä tilintarkastuksessa (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 86).

Uuden tilintarkastuskertomuksen kannalta olennaisia standardeja ovat ISA-standardit 260, 570, 700, 701, 705, 706 ja 720 joiden sisältö esitellään seuraavaksi.

ISA 260 - Kommunikointi hallintoelinten kanssa

Tämä standardi käsittelee nimensä mukaisesti tilintarkastajan velvollisuutta kommunikaatioon yhtiön hallintoelimen kanssa tilintarkastuksen aikana. Standardin mukaan tilintarkastajan tavoitteena tulisi olla selkeä kommunikaatio yhtiön hallintoelimen kanssa, jonka osana tilintarkastaja kommunikoi omista velvollisuuksistaan tilintarkastuksessa ja antaa hallintoelimelle yleiskuvaa tilintarkastusprosessin eri vaiheista. Tilintarkastajan pitää myös pyrkiä saamaan hallintoelimeltä tarkastuksen kannalta olennaista tietoa käyttöönsä ja saattaa hallintoelimen tietoon merkittävät huomiot joilla on vaikutusta hallintoelimen velvollisuuteen valvoa yrityksen taloudellista raportointia. Yleisesti voidaan sanoa, että tilintarkastajan tulisi pyrkiä edistämään hyvää kaksisuuntaista kommunikaatiota itsensä ja yhtiön hallintoelimen välillä. Lisäksi tilintarkastajan tulee kommunikoida näkemyksistään yrityksen tilinpäätösmenettelyihin liittyvistä laadullisista näkökohdista jotka ovat merkittäviä. Jos yrityksen hallintoelin ei kokonaisuudessaan osallistu yhtiön toiminnan johtoon, tulee tarkastajan myös kommunikoida hallintoelimen kanssa yhtiön toimivan johdon kanssa käymistään keskusteluista tai kirjeenvaihdosta. Tilintarkastajan tulee myös aina kommunikoida tilintarkastuskertomuksen muotoon ja sisältöön vaikuttavista olosuhteista. Kommunikoinnin tulee olla oikea-aikaista ja kirjallista silloin kun suullista kommunikointia ei voi katsoa riittäväksi. Suullinen kommunikointi pitää lisäksi dokumentoida tilintarkastusdokumentaatioon. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 232-237).

ISA 570 - Toiminnan jatkuvuus

Standardi käsittelee tilintarkastajan velvollisuuksia toiminnan jatkuvuuden määrittelemisen kannalta. Tilintarkastajalla on standardin mukaan velvollisuus hankkia riittävä määrä kyseiseen tilanteeseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä siitä, onko yrityksen tilinpäätöksessä ollut hyväksyttävää käyttää toiminnan jatkuvuuteen perustuvaa laskentaperustetta. Tilintarkastajan tulee myös tehdä hankkimansa evidenssin perusteella oma johtopäätöksensä siitä, kohdistuuko yrityksen toiminnan

jatkuvuuteen olennaista epävarmuutta. Silti, vaikka tilintarkastaja ei tilintarkastuskertomuksessa viittaa tällaiseen olennaiseen epävarmuuteen, ei se ole itsessään takaus siitä että yhtiö on kykeneväinen jatkamaan toimintaansa. Tilintarkastajalla on velvollisuus pysyä koko tarkastuksen ajan valppaana sellaisen tilintarkastusevidenssin varalta joka saattaisi vaarantaa yhtiön toiminnan jatkuvuuden. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 581-584). Kausar & Lennox (2017, 917) tutkivat tilintarkastajien toiminnan jatkuvuudesta annettavia huomautuksia. He saivat selville, että tilintarkastajat antavat todennäköisemmin huomautuksen yhtiön toiminnan jatkuvuuden vaarantumisesta tilanteessa, jossa yrityksen johto on arvostanut yrityksen omaisuuseriä liian korkealle toiminnan jatkuvuuteen perustuen verrattuna omaisuuserien jälleenmyyntiarvoon. (Kausar & Lennox, 2017, 917).

ISA 700 - Tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatiminen ja kertomuksen antaminen

ISA 700 käsittelee tilintarkastuskertomuksen muotoa ja tilintarkastajan velvollisuutta antaa tilinpäätöstä koskeva lausunto. Standardin tarkoituksena on löytää tasapaino kahden kilpailevan intressin välille, tilintarkastajien raportoinnin kansainvälisen vertailtavuuden tarpeen sekä tilintarkastuksen raportoinnin arvon lisääminen käyttäjien näkökulmasta tarjoamalla relevantimpaa tietoa. Standardi määrittää tilintarkastajan tavoitteiksi laatia hankkimansa tilintarkastusevidenssin pohjalta lausunto tilinpäätöksestä ja esittää kyseinen lausunto selkeässä kirjallisessa raportissa. Standardin mukaan tilintarkastajan tulee lausua siitä, onko tilinpäätös tehty olennaisilta osin siihen soveltuvan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Tilintarkastajan tulee kirjoittaa tilintarkastuskertomuksensa niin, että kertomuksen ensimmäinen osio sisältää tilintarkastajan lausunnon. Lisäksi tilintarkastuskertomuksessa tulee kertoa johdon ja tilintarkastajan vastuista, sovellettavissa tilanteissa toiminnan jatkuvuudesta, pörssiin listattujen yhtiöiden kohdalla tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista ja muusta informaatiosta jonka muut standardit määrittävät. ISA-standardien ulkopuolisia muita

raportointivelvoitteita tulee kertomuksessa käsitellä erillisessä osiossa. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 723-733).

ISA 701 - Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa

Standardi käsittelee tilintarkastajan ratkaisuja sen suhteen, mitä kertomuksessa kerrotaan ja missä muodossa. Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen viestimisellä pyritään parantamaan tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja tarjoamaan tilinpäätöksen lukijoille enemmän tietoa. Tilintarkastajan pitää kertoa kaikista tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista kertomuksessa asianomaisen alaotsikon alla. Jokaisen keskeisen seikan osalta pitää kertoa, miksi sen on nähty olevan keskeinen seikka, ja kuinka sitä on käsitelty tilintarkastuksessa. Keskeisestä seikasta ei kuitenkaan viestitä, jos kyseistä seikkaa ei säädöksen tai määräyksen takia voi esittää julkisesti, tai jos sen esittämisestä olisi suurempaa vahinkoa kuin siitä olisi saatavissa yleistä etua. Tilintarkastajan tulee dokumentoida keskeisiin seikkoihin liittyvä päätöksentekonsa. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 775-779).

Tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja kutsutaan myös nimellä Key Audit Matters (KAM). KAM:ien määrittämisessä tilintarkastaja voi lähteä liikkeelle siitä, mistä hän on kommunikoinut yrityksen hallintoelimen kanssa. Tämän jälkeen tilintarkastaja valitsee näistä kommunikoiduista asioista ne, jotka ovat vaatineet häneltä erityishuomiota, esimerkiksi sen takia että kyseessä on suuren riskin osa-alue, yrityksen toimivalla johdolla on ollut merkittävää harkintavaltaa asian suhteen esimerkiksi kirjanpidollisessa arviossa tai jos kyseessä on ollut toiminnan kannalta merkittävä epätavallinen liiketoimi. Näin löydetyistä merkittävistä tapahtumista tilintarkastajan tulee sitten ammatillista harkintaa käyttäen valita tarkastuksen KAM:it. (Reintjes, 2015, 35-38). Cordoş & Fülöp (2015, 149-150) tuovat esille näkemyksen, että vaikka KAM:it ovat tarkoitettu listatuille yhtiöille, ennemmin tai myöhemmin

KAM:ien käyttöä tulisi laajentaa kaikkia tilintarkastuksia koskevaksi, koska KAM:it tarjoavat arvokasta ja relevanttia lisätietoa tilintarkastuskertomuksen käyttäjille.

ISA 705 - Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen

ISA 705 käsittelee tilintarkastuskertomuksen mukauttamista tarpeen vaatiessa ja mukauttamisen aiheuttamia muutoksia tilintarkastuskertomuksen muotoon. Standardi määrittelee kolme mukautettua lausuntoa: varauman sisältävä lausunto, kielteinen lausunto ja lausunnon antamatta jättäminen. Oikean mukautuksen valitsemiseksi tulee harkita mukautuksen aiheuttavan seikan ominaisuuksia ja sen aiheuttamien vaikutusten laajuutta. Syy mukautukseen on joko se, että tilintarkastaja, hankkimaansa evidenssiin nojaten, päätyy johtopäätökseen että tilinpäätöksessä on olennainen virheellisyys, tai hän on kykenemätön hankkimaan riittävästi tilanteeseen sopivaa tilintarkastusevidenssiä todetakseen ettei tilinpäätös sisällä olennaista virheellisyyttä. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 800-803).

ISA 706 - Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet

Standardi käsittelee viestintää jonka tilintarkastaja lisää tilintarkastuskertomukseen sellaisessa tilanteessa jossa hän näkee olevan tarpeen kiinnittää huomiota merkittävään seikkaan tilinpäätöksessä tai mihin tahansa muuhun seikkaan jota ei ole esitetty tilinpäätöksessä jos tällaisella seikalla on merkittävää vaikutusta käyttäjien kuvaan tilintarkastuksesta, tilintarkastajan velvollisuuksista tai tilintarkastuskertomuksesta. Tämän kaltainen lisätieto tulee esittää tilintarkastuskertomuksessa omassa osiossaan joko “tietyn seikan painottaminen” -otsikon alla tai “muu seikka” otsikon alla jos tieto ei löydy tilinpäätöksestä. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 832-834).

ISA 720 Tilintarkastajan velvollisuudet muun informaation suhteen

Standardi käsittelee tilintarkastajan velvollisuuksia yhteisön vuosikertomukseen sisältyvän informaation suhteen. Standardin mukaan tilintarkastajan tulee arvioida, onko tilinpäätöksen ja muun informaation välillä olennaista ristiriitaa tai onko tällaista ristiriitaa hänen hankkimansa tietojen ja muun informaation välillä. Tilintarkastajan tulee yrityksen johdon kanssa keskustelemalla selvittää vuosikertomuksen sisältö, ja hankkia se itselleen tarkastettavaksi. Mikäli tilintarkastaja havaitsee muun informaation ja tilinpäätöksen tai hankkimansa tiedon välillä virheellisyyksiä tulee hänen pyytää yrityksen johtoa korjaamaan kyseinen virheellisyys. Johdon korjatessa virheellisyyden tilintarkastajan on todettava virhe korjatuksi. Johdon kieltäytyessä korjauksesta tulee asiasta raportoida yrityksen hallintoelimelle ja pyytää virheen korjausta. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2016, 871-875).

2.9 Tilintarkastuskertomuksen sisältö

TTL:n 3:5 (1141/2015) määrittää tietyt sisältövaatimukset tilintarkastuskertomukselle. Tämän lisäksi tilintarkastuskertomuksen sisältö ja muoto perustuvat hyvään tilintarkastustapaan ja ISA-tilintarkastusstandardeihin. Tämän lisäksi kertomuksen sisältöön vaikuttaa myös Euroopan Unionin tilintarkastusdirektiivi, tarkemmin direktiivin 28.2 artikla. (Horsmanheimo et al. 2017, 103).

TTL 3:5.2:n (1141/2015) mukaan tilintarkastuskertomuksen tulee sisältää lausunnot neljästä asiasta. Nämä asiat ovat lausunto lakisääteisten vaatimuksien täyttämisestä, lausunto toimintakertomuksen laatimisesta siihen sovellettavien sääntöjen mukaisesti, lausunto koskien sitä, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan toiminnan tuloksesta

ja yhtiön taloudellisesta asemasta sekä lausunto tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tietojen yhdenmukaisuudesta. Tämän lisäksi tilintarkastuskertomuksessa tulee myös todeta, onko tarkastaja tarkastuksen yhteydessä havainnut olennaisia virheellisyyksiä toimintakertomuksessa. Myös siitä on huomautettava jos tarkastuskohteessa vastuuvelvollinen toimija on toiminut lain määritelmän mukaan moitittavasti, eli syyllistynyt tekoon joka voi johtaa tarkastuskohteen vahingonkorvausvelvollisuuteen, tai jos vastuuvelvollinen on rikkonut yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai yhtiön sääntöjä. Tarkastajalla on myös velvollisuus antaa tilintarkastuskertomuksessa sellaiset tarpeelliset lisätiedot joihin hän on kiinnittänyt tarkastuksessa erityistä huomiota, tai sellaiset tiedot jotka saattavat antaa olennaista syytä epäillä tarkastettavan yrityksen toimintakyvyn jatkuvuutta (Horsmanheimo et al. 2017, 104-105).

2.9.1 Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus

Tilanteessa jossa tilintarkastus on suoritettu hyvän tilintarkastustavan mukaisesti, eikä tarkastuksessa ole löytynyt sellaisia seikkoja jotka antaisivat syytä poiketa tilintarkastuskertomuksen vakiokaavasta, on tilintarkastuskertomus mahdollista antaa tällöin TTL 3:5.3:n (1141/2015) mukaisesti vakiomuotoisena. Vakiomuotoisuus edellyttää sitä, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan toiminnan tuloksesta ja yhtiön taloudellisesta tilasta. Tilinpäätöksen tulee myös täyttää lain asettamat vaatimukset. Yhtiön toimintakertomuksen tulee olla asianmukaisten säännösten mukainen ja sen tietojen tulee olla yhdenmukaisia tilinpäätöksen kanssa. Tämän lisäksi tilintarkastaja ei ole havainnut olennaisia virheellisyyksiä tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa, eikä hän näe syytä huomauttamiselle tilintarkastuskertomuksessa. Tämän lisäksi lisätietojen antamiselle tai toiminnan jatkuvuuteen liittyvien seikkojen esiintuomiselle ei saa olla tarvetta (Horsmanheimo et al. 2017, 106-107).

On herännyt kansainvälistä keskustelua siitä, että tavallinen vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus ei aina ole kovin hyödyllinen sen käyttäjille. Tämä johtuu osaltaan siitä, että tilintarkastuskertomuksien hyödyntäjillä on erilaisia odotuksia kertomuksille. Jopa tilintarkastajilla on aihetta käsittelevässä tutkimuksessa ollut keskenään eriäviä mielipiteitä siitä, mitä informaatiota vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta tulisi saada irti (Gray, Turner, Coram & Mock, 2011).

2.9.2 Mukautettu tilintarkastuskertomus

Tilintarkastuskertomuksen tulee olla mukautettu kertomus, jos mikään tilintarkastuskertomuksen lausunnoista on muuta kuin vakiomuotoinen. Kertomus on mukautettu myös jos tilintarkastaja antaa kertomuksessa lisätiedon, huomautuksen tai toiminnan jatkuvuuteen liittyvän tiedon. (Horsmanheimo et al. 2017, 107). Mukautettuja tilintarkastuskertomuksia säätelee ISA 705 standardi, joka jakaa mukautetut lausunnot kolmeen ryhmään. Nämä ryhmät ovat varauman sisältävä lausunto, kielteinen lausunto ja lausunnon antamatta jättäminen. TTL:ssä (1141/2015) tästä säädetään 3:5.3:ssa ja jako perustuu myös tilintarkastusdirektiivin 28. artiklaan. Mukautuksen syynä on joko se, ettei tilintarkastaja pysty hankkimaan tilintarkastuksen kohteesta tarpeeksi tilanteeseen sopivaa tilintarkastusevidenssiä, jotta voisi tehdä johtopäätöksen siitä ettei tilinpäätös sisällä olennaista virheellisyyttä, tai se, että hän havaitsee hankitusta evidenssistä tällaisen olennaisen virheellisyyden. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 373).

Kielteinen lausunto tulee kysymykseen tilanteessa jossa tilintarkastaja, hankittuaan riittävän määrän tilanteeseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, päätyy johtopäätökseen että hänen löytämänsä virheellisyydet ovat joko yksin tai yhdessä sekä laajalle ulottuvia että olennaisia tilinpäätöksen kannalta. Toisaalta tilintarkastajan tulee jättää lausunto kokonaan antamatta, jos tarvittavan riittävän evidenssin

hankkiminen ei ole mahdollista ja tämän takia riski siitä, että olennaisia ja laajalle ulottuvia virheellisyyksiä jäisi huomaamatta on tilintarkastajan harkinnan mukaan olemassa. (Horsmanheimo et al. 2017, 110).

3. TUTKIMUS TILINTARKASTAJIEN NÄKEMYKSISTÄ

Tässä luvussa käsitellään työn empiiristä osaa. Ensin käsitellään työn tutkimusmenetelmää ja aineistonkeruu menetelmää. Tämän jälkeen haastatteluaineisto käsitellään omissa teemoittain jaetuissa kappaleissaan. Lopuksi näiden kappaleiden keskeiset havainnot kerätään yhteen kappaleeseen

3.1 Työn tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu

Työn valittu tutkimusmenetelmä on laadullinen tutkimus. Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään luomaan kattavaa kuvaa todellisesta maailmasta. Tutkimuksella pyritään tuomaan esiin ja havaitsemaan mielenkiintoisia tosiasioita tarkoituksenmukaisen kohdejoukon tutkimuksella. Näiden henkilöiden näkemykset ovat tutkimuksen kannalta tärkeitä. (Hirsjärvi et al. 2009, 161-164). Tähän valintaan päädyttiin, koska tarkasteltaessa tilintarkastuskertomuksen uudistumisen vaikutuksia tilintarkastajien ammattikunnan jäsenten näkökulmasta, on itse tilintarkastajien henkilökohtaisilla näkemyksillä suuri merkitys, eikä näitä näkemyksiä ole mielekästä tutkia kvantitatiivisin metodein. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että sen muuttujat ovat läheisesti sidoksissa toisiinsa, monimutkaisia luonteeltaan ja varsin hankalasti mitattavissa. (Hirsjärvi et al. 20015, 92). Laadullisen tutkimuksen pääpainon nähdäänkin olevan tilastollisten aineistojen sijaan tutkittavien ihmisten mielipiteissä ja kokemuksissa tiettyyn ilmiöön liittyen. (Merriam, 2009, 6).

Aineiston keruun kannalta mielekkäin vaihtoehto oli asiantuntijoiden haastattelu, koska haastattelu on oikeastaan ainoa mahdollinen tapa selvittää tilintarkastajien näkemyksiä siitä, miten tilintarkastuskertomusten muutos on vaikuttanut heidän työhönsä. Tässä tutkimuksessa haastattelut päätettiin toteuttaa puolistrukturoituina haastatteluina, joita

voi kutsua myös teemahaastatteluiksi. Puolistrukturoidussa haastattelussa kysymykset on muotoiltu kaikille vastaajille samalla tavalla mutta kysymysten esittämisjärjestys ja tarkka sanamuoto voivat vaihdella. Tällä mahdollistetaan se, että haastateltavat voivat vastata kysymyksiin omin sanoin ja tuoda asiantuntemustaan vapaammin esiin. Teemahaastattelun kannalta keskiössä ovat haastateltavien tekemät tulkinnat käsiteltävistä asioista (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 47-48). Haastattelussa voidaan hyödyntää niin sanottua haastattelurunkoa, joka auttaa varmistamaan sen, että haastattelu etenee sujuvasti ja kaikki suunnitellut aiheet tulee haastattelussa käsiteltyä. (Koskinen et al. 2005, 108).

Tutkimusaineisto muodostuu kuudesta auktorisoidun tilintarkastajan haastattelusta joiden asiakaskunta keskittyy pieniin ja keskisuuriin yrityksiin. Alla olevassa taulukossa esitetään tilintarkastajien koulutus ja työkokemus. Kuten taulukosta on nähtävissä, haastatelluilla tilintarkastajilla on hyvin erilainen määrä työkokemusta, kuudesta vuodesta 38 vuoteen, mikä oli yhtenä tavoitteena haastateltavien valinnassa jotta työkokemus ei olisi vastauksien suuntaa ohjaava tekijä. Kaikki paitsi yksi tarkastajista ovat HT-tilintarkastajia, yhden tarkastajista ollessa KHT-tilintarkastaja. Kuuden haastattelun jälkeen oli havaittavissa, että vastauksissa oli hyvin paljon yhtäläisyyksiä, eikä suurempi määrä haastatteluja ollut tarkoituksenmukaista koska aineisto osoitti jo merkkejä saturaatiosta. Aineiston saturaatiossa uudet haastattelut eivät enää lisää tutkimuksen kannalta uutta tietoa (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 87).

Taulukko 1. Haastateltujen tilintarkastajien koulutus ja työkokemus.

	Koulutus	Työkokemus
Tilintarkastaja A	KTM, HT	20 vuotta
Tilintarkastaja B	KTM, HT	13 vuotta
Tilintarkastaja C	BBA, HT	16 vuotta
Tilintarkastaja D	KTM, HT	6 vuotta
Tilintarkastaja E	KTM, KHT	38 vuotta
Tilintarkastaja F	Tradenomi, HT	9,5 vuotta

Tilintarkastajien A-E haastattelut suoritettiin kasvotusten tammikuun aikana ja haastattelut nauhoitettiin jotta tutkimusta kirjoittaessa kaikki haastatteluissa käsitelty tieto olisi käytettävissä juuri samanlaisena kuin haastattelussa, ja jotta haastattelujen aikana voitiin keskittyä itse asiaan. Haastattelukysymykset käytiin läpi ennen haastattelua samana päivänä, tätä aiemmin haastateltaville oli kerrottu haastattelun koskevan uudistuneita tilintarkastuskertomuksia. Tilintarkastaja F:n kanssa haastattelu suoritettiin olosuhteiden pakosta sähköpostin välityksellä helmikuussa, ja vastaukset tulivat näin ollen suoraa tilintarkastajan itsensä kirjoittamina. Nauhoitetut haastattelut kestivät keskimäärin 50 minuuttia, pisimmän kestäessä noin 70 minuuttia ja lyhimmän 40 minuuttia. Haastatteluista syntyi litteroituna noin 22 sivua tekstiä. Litteroinnissa kaikki muu paitsi vastauksiin liittymättömät täytesanat kirjoitettiin ylös siinä muodossa kuin ne haastattelussa sanottiin, painottaen sitä, ettei vastausten muoto muuttuisi ylös kirjoitettaessa.

Haastateltuja tilintarkastajia käsitellään työssä anonyymisti nimillä Tilintarkastaja A-F, koska haastatteluja sovittaessa haastateltaville luvattiin että tutkimukseen vastataan nimettömästi. Tämän lisäksi haastateltavien anonymiteetin suojaaminen mahdollistaa sen, että haastattelun kohteilla ei ole syytä vastata kysymyksiin epärehellisesti, koska vastauksia ei tutkimuksessa esitetä haastateltavan nimellä. Näin tutkijan ja haastattelija välisestä suhteesta saatiin luotua luottamuksellinen ja vastauksien informaatioarvo varmistettiin kun vastauksiin ei ollut syytä kohdistaa itsesensuuria.

Haastatelluista tilintarkastajista osa oli haastattelijalle entuudestaan tuttuja aiempien kanssakäymisten, muun muassa työhistorian johdosta. Tässä tuttavuussuhteessa on sekä positiiviset että negatiiviset puolensa tutkimuksen näkökulmasta. Tutkijan on ehdottomasti varmistettava oman suhtautumisensa objektiivisuus ja varmistettava, ettei hän ohjaile vastaajia tuttava asemansa avulla. Toisaalta tutkijan pitää suhtautua tutkimukseen joka tapauksessa ulkopuolisen näkökulmasta. Tämä tuttavuussuhde voi kuitenkin johtaa myös siihen, että haastateltavat ovat valmiita vastaamaan kysymyksiin avoimemmin, mikä voi johtaa aineiston laadun paranemiseen. Tässä tutkimuksessa aiempaa tuttavuutta ei nähty ongelmallisena, koska aihepiiri on henkilökohtaisista suhteista riippumaton.

Alasuutari (2011, 39-44) näkee laadullisessa analyysissä kaksi vaihetta, kerättyjen havaintojen pelkistäminen ja ongelman ratkaiseminen. Havaintojen pelkistämisvaiheessa havaintoja yhdistetään niiden yhtäläisyyksien perusteella ja havainnoista huomioidaan vain tutkimuksen kannalta merkittävät havainnot. Ongelman ratkaisemisella tarkoitetaan johtopäätöksien tekemistä havainnoista (Alasuutari, 2011, 39-44). Työn tutkimusaineiston analyysissä käytetään teemoittelua, jonka Eskola & Suoranta (2008, 175-176) määrittelevät analyysimetodiksi jossa tutkimuksen aineisto jaetaan osiin, ja nämä osat jaetaan tutkimuksen kannalta tärkeiden teemojen alle. Tämän tarkoituksena on löytää vastauksista samankaltaisuuksia ja tutkimusongelmille

vastauksia. Teemoittelussa käytetään usein hyväksi suoria lainauksia haastattelujen kohteilta.

Haastatteluissa kerätty aineisto on jäsennelty niin, että jokaisen haastateltavan tilintarkastajan vastaukset on jaettu niitä vastaaviin teemoihin analysoinnin helpottamiseksi, koska tässä muodossa vastauksien yhtäläisyydet ja eroavaisuudet on helpompi havaita. Tämän jälkeen tilintarkastajien vastauksia on verrattu toisiinsa etsien niin vastauksien yhtäläisyyksiä kuin niiden eroavaisuuksia. Vastauksien vertailun jälkeen todettiin, että haastattelurungon teemajako sopii hyvin myös tutkimustuloksien käsittelyotsikoiksi. Käsiteltävät teemat ovat siis tilintarkastuskertomuksen muutokset, muutoksien vaikutukset tilintarkastajalle, asiakkaiden näkemykset muutoksiin ja parannusehdotuksia tilintarkastuksen raportointiin.

3.2 Tutkimustulokset

3.2.1 Tilintarkastuskertomuksen muutokset

Haastattelun ensimmäiseen teemaan kuului kuusi kysymystä. Nämä kysymykset käsittelivät muun muassa tilintarkastajan lausunnon sijaintia kertomuksen alussa, toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen eriyttämistä eri kohtiin kertomuksessa, johdon ja tilintarkastajan velvollisuuksien laajempaa esittämistä kertomuksessa ja tilintarkastuskertomusten vertailtavuutta.

Haastatellut tilintarkastajat olivat varsin yksimielisiä tilinpäätöstä koskevan tilintarkastajan lausunnon siirtämisestä heti tilintarkastuskertomuksen alkuun. Kaikki tarkastajat pitivät muutoksen ideaa hyvänä, koska lausunto on kuitenkin monen lukijan mielestä kertomuksen tärkein ja kiinnostavin sisältö. Muutoksessa kuitenkin huolta herätti se, että tilintarkastaja lausuu tärkeistä asioista myös muualla kertomuksessa, ja

näiden lausuntojen sijoittaminen eri kohtiin kertomusta tekee kertomuksen lukemisesta haastavampaa kokemattomille lukijoille.

“Mun mielestä on hyvä että se on siellä alussa se ydinjuttu vaikka siellä vähän logiikka muuttuu jos on vaikka mukautettu lausunto ja sitten sen perustelut tulee siellä jälkikäteen. Ei sillä suurta merkitystä sinänsä ole siitä huolimatta. Tavoite olisi ollut että kaikki lausunnot olisi ollut helposti havaittavissa yhtenä kokonaisuutena, mutta tän kanssa voi ihan hyvin elää, ainakin minä elän.” (Tilintarkastaja A)

“Mun mielipide on se, että se on hyvä idea, ja varsinkin jos kaikki lausunnot olisivat siinä alussa, mutta niinhän ei nyt ole, mutta mehän olemme ne saaneet sinne kuitenkin ylös kertomukseen koska meillä on palstotettu malli. Siitä en pidä että lausuntoja on kahdessa paikassa että muista raportointivelvoitteista lausutaan toisessa kohdassa. Mun mielestä tässä on unohdettu se raportin käyttäjä eli se lukija ja se että tän piti olla selkeälukuisempi. Kun tavoite oli luettavuus, tällä ei lisätty luettavuutta ja selkeyttä. Se että se on alussa kuitenkin lisää sitä.” (Tilintarkastaja B)

“Kyllä mun mielestä se on ihan hyvä muutos, kuitenkin tiedetään käytännössä että kertomusten hyväksikäyttäjät on jo usein hypännyt sinne loppuun lukemaan että mikä se tilintarkastuksen lopputulema nyt sitten on, niin on ihan järkevää että se kiinnostavin osio on siirretty heti siihen kertomuksen alkuun. Toki tässä nyt sitten kokonaisuudessa muutoksessa on se haaste, että kertomuksessa on tärkeitä asioita, ei pelkästään tilinpäätöksestä lausuttaessa vaan myös muissa kohdissa, niin mm. jos mielitään toimintakertomuksista annettavaa erillistä lausuntoa, niin ne on eri kohdassa, ja huomautus on esim. lopussa, niin tilintarkastuskertomuksen lukijan pitäisi ymmärtää ja osata lukea sitä kertomusta aika monesta kohtaa jos ei nyt ihan alusta loppuun halua lukea, jotta löytää missä on nyt sitten niitä keskeisiä huomioita jotka voi poiketa siitä pääsäännöstä. Muutos on sinällään ihan hyvä, mutta se on kyllä pirstaloinut

kertomusta, että kun ennen kaikki lausunnot olivat peräkkäin, niin nyt ne eivät sitä ole. Vaatii käyttäjiltä opettelua, ja kansainvälisesti ei laajalti tunneta huomauttamisvelvollisuuta, niin sitä ei ole standardeissa sitten osattu huomioida. Kyllä se on pienyritysten kohdalla aika pirstaleista, ja on ihan aiheellinen pelko että havaitseeko ne lukijat niitä kohtia sieltä." (Tilintarkastaja C)

Toimintakertomuksesta lausumisen eriyttäminen muiden raportointivelvoitteiden alle nähtiin pääosin huonona muutoksena, koska lausumien sijoittaminen eri kohtiin kertomusta nähtiin ensinnäkin epäselvyyttä lisäävänä tekijänä. Toisekseen toimintakertomuksen tarkastuksen sanamuoto nähtiin ongelmallisena, koska siinä puhutaan liian epäselvästi siitä, mitä tilintarkastaja on tehnyt toimintakertomuksen tarkastamiseksi, joten kokematon lukija saa helposti väärän kuvan asiasta. Muutokset ymmärrettiin toisaalta kansainvälisen vertailun kannalta, mutta varsinkin ne haastateltavat, joiden asiakaskuntaan kuului paljon asunto-osakeyhtiöitä kritisoivat muutosta sen takia, että asunto-osakeyhtiöissä toimintakertomus on heidän mielestään yhtä tärkeä ellei tärkeämpi kuin itse tilinpäätös, ja nyt tilintarkastuskertomus antaa helposti lukijan ymmärtää, että tuon toimintakertomuksen tarkastus on lähinnä vain läpilukaisu. Kritiikissä korostui se, ettei lausuntojen erottaminen toisistaan palvele kokemattomien lukijoiden tarpeita niin hyvin kuin se, että kaikki tilintarkastajan lausunnot olisivat samassa paikassa.

"Mä kun tosiaan tarkastan puolet asunto-osakeyhtiöitä ,niin nyt tosta tehtiin ihan niinkuin toimintakertomuksella ei olisi väliä ja asunto-osakeyhtiöissä toimintakertomus olisi mielestäni osakkaalle tärkeämpi paperi kuin tilinpäätös, ja sen takia asia ei ole asunto-osakeyhtiöiden osalta hyvin hoidettu. Mun mielestä tuolta toimintakertomuksesta pitäisi siirtää asioita tilinpäätökseen koska ne on sen kaltaisia asioita kuten vastikerahoituslaskelma esimerkiksi, talousarviovertailu ja ainakin tän tyyppisiä asioita. Ja ei me voida lukaista, ei se riitä missään nimessä, et nyt me

sanotaan paljon vähemmän kuin mitä me tehdään. Tai minä en ainakaan nuku öitäni jos en tee niitä, tarkasta niinkuin ennenkin." (Tilintarkastaja B)

"No se on nyt niissä muissa raportointivelvoitteissa, onks se sitten hyvä vai huono asia niin meidän tilintarkastajien kannalta se on sinänsä hyvä asia koska toimintakertomuksessa on hyvin paljon yleensä sellasta liirumlaarum tietoa ja nippelitietoa mitä meidän on käytännössä mahdoton verifioida sellaisella tarkkuudella kuin mitä me pyritään tilinpäätöksen tiedot muuten verifioimaan, mutta sitten taas lukijan kannalta tää nykyinen antaa ainakin sanamuodoiltaan puolestaan kuitenkin turhankin epämääräisen kuvan koska siinä puhutaan siitä että olemme lukeneet ja arvioineet eli se viittaisi siihen ettei siinä mitään muuta tehdä kuin lukaistaan läpi." (Tilintarkastaja A)

Toimintakertomuksen kohdalla useampi tarkastaja myös otti kantaa siihen, että Suomen Tilintarkastajat ry:n julkaisemassa tilintarkastusmallissa ei mainita sanallakaan hallinnon tarkastusta, joka suomessa on kuitenkin TTL:n (1141/2015) 3. luvun 1. pykälän mukaisesti tilintarkastuksen kohde. Tämä ei sinänsä lainsäädännön puolesta muuttunut millään lailla, mutta oli tilintarkastajien mielestä tärkeä asia nostaa esille, että siitä kuuluisi edelleen myös löytyä maininta tilintarkastuskertomuksessa kun se on osa lakisääteistä tilintarkastusta.

Tilintarkastajan- ja yrityksen johdon velvollisuuksien esittämisen kertomuksessa uudella laajemmalla tavalla tilintarkastajat näkivät varsin raskaana lukijalle. Epäilystä herätti, lukevatko kertomuksen käyttäjät koko vastuuosion läpi, vai johtaako se itseasiassa siihen, että kertomuksia luetaan entistä vähemmän nyt kun lausunto tilinpäätöksestä on jo ennen pidennettyjä vastuutekstejä. Toisaalta pienempien yrityksien osalta johdon vastuiden esittämistä pidettiin hyvänä asiana, koska tarkastajat olivat huomanneet, että varsinkin tilitoimistoja käyttävät asiakkaat eivät aina olleet aivan perillä omasta vastuustaan tilinpäätöksen oikeellisuuden osalta. Alla olevassa

lainauksessa tilintarkastaja E selittää, miten hän on toiminut parantaakseen kertomuksen luettavuutta siirtämällä vastuutekstin kertomuksen liitteeksi.

“Siinähän on se jo noin kolmekymmentä vuotta ollut pyrkimys sen ongelman vähentämiseen, tämä tilintarkastajien ja raporttien käyttäjien välisen odotuskuilun pienentäminen. Siihen sillä pyritään, ja ei se mitään, se vaan että silloin kun tilintarkastuskertomus tämän johdosta pitenee yli A4, tarkoitan siis vakiomuotoista kertomusta, niin kyllähän se pidentää tilintarkastuskertomuksessa sitä tekstiä niin paljon että hyvin tyypillisesti eivät tavalliset lukijat jaksa lukea sitä, eli se menee se informaatio hukkaan. Niinpä itse olen valinnut sen esittämistavan että tämä selostus johdon ja tilintarkastajan velvollisuuksista ei ole siinä tilintarkastuskertomuksessa vaan sen liitteenä, siten että annan tilintarkastuskertomuksen kaksipuolisena A4:sena, niin silloin se ei rasita lukijaa samalla tavalla kuin jos se on siellä tekstissä sisällä. Toisaalta siinä kertomuksessa on viittaus tähän liitteenä olevaan selostukseen.” (Tilintarkastaja E)

Vastuiden esittämisen osalta tilintarkastajat olisivat myös toivoneet Patentti- ja rekisterihallitukselta sitä, että nämä vastuiden esittelyt löytyisivät viranomaisen ylläpitämältä internetsivulta, johon tilintarkastuskertomuksessa voisi halutessaan viitata kertomuksien pituuden hallitsemiseksi.

Toiminnan jatkuvuutta koskevasta lausunnosta tilintarkastajat olivat aikalailla yksimielisiä, että tilintarkastajan on aiemminkin tullut tarpeen mukaan reagoida toiminnan jatkuvuuden vaarantumiseen, joten käytännössä muutosta ei ole heidän työnsä osalta tapahtunut. Hyvänä pidettiin sitä, että toimivan johdon velvollisuus toiminnan jatkuvuudesta löytyy kertomuksesta johdon velvollisuuksien alta, vaikka tarkastajien mielestä vielä parempi paikka sille olisi itse kirjanpitolaissa (1336/1997), koska lakiin olisi vielä helpompi viitata asian suhteen niin että se tulisi asiakkaille helpommin selväksi.

“Käytännössähän tilintarkastajalla on aikaisemminkin ollut velvollisuus mukauttaa kertomusta jos toiminnan jatkuvuuteen on liittynyt merkittävää epävarmuutta. Se on kyl sinällään ihan kiva juttu että maininta on kertomuksessa, koska tarkastuskohteen johto ei aina ihan hahmota sitä velvollisuutta. Paljon kivempi vielä ois jos tää johdon velvollisuus olisi kirjattu kirjanpitolakiin, koska se olisi helpompi perustella kuin kansainvälisistä standardeista tuleva, kun standardeja ei monet tahot koe omikseen. Riittävän yksiselitteisesti siis laissa sanottu toiminnan jatkuvuudesta. Ilman muuta hyvä, että kun toiminnan jatkuvuus sisältää epävarmuutta on tilintarkastajalla velvollisuus esittää siitä oma lisätietonsa tai sitten mukauttaa lausuntoa jollei tilinpäätöksessä ole annettu riittäviä tietoja. Lisää tilintarkastuksen vaikuttavuutta.” (Tilintarkastaja C)

“Lisätietohan siitä annetaan tai sitten tarvittaessa varauman sisältävä jos siitä pitäisi olla tilinpäätöksessä selvitys jota siellä ei ole, siis riittävät tiedot. En näe että se käytännössä muuttaa meidän työtä.” (Tilintarkastaja A)

Tilintarkastuskertomusten vertailtavuuden osalta konsensus oli, että kertomukset ovat ennenkin olleet pääosin vertailukelpoisia lukuun ottamatta maakohtaisia erikoisuuksia kuten suomalaista hallinnon tarkastusta. Haastateltavat myös nostivat esille, että Suomessa pääosa tilintarkastuksen kohteena olevista yrityksistä ei ole yrityksiä, joille kansainvälinen vertailukelpoisuus olisi tärkeä asia. Haastateltavat olivat sitä mieltä, että muutoksissa pitäisi huomioida enemmän myös pienten yhtiöiden tarpeita eikä vain suurten yrityksien kaipaamaa kansainvälistä vertailtavuutta. Lisäksi todettiin, että vertailukelpoisuudella ei voida perustella sitä, ettei Suomen lainsäädännössä mainittua hallinnon tarkastusta mainittaisi kertomuksessa.

“Tilintarkastuskertomusten muotoseikat ovat jo pitkään perustuneet kansainvälisiin tilintarkastusalan standardeihin. En ole perehtynyt ulkomaisiin tilintarkastuskertomuksiin, mutta olettamukseni on, että tilintarkastuskertomusten informaatio on perusteiltaan samanlaista ja eroavaisuudet liittyvät yksittäisiin tarkastuskohteissa tehtyihin julkisesti raportoitaviin havaintoihin.” (Tilintarkastaja F)

“Suurten yhtiöiden pillin mukaan ei tulisi mennä, niitä on vain kourallinen ja pieniä ja keskisuuria yrityksiä joita vertailu ei niin koske on paljon enemmän. Ulkomailla on tärkeintä, että tilintarkastus on tehty, ja onko raportoinnissa tullut jotain huomautettavaa, tää on mitä ne siellä hakee.” (Tilintarkastaja B)

“Jos meillä Suomalainen laki sanoo että hallinnon tarkastus on tilintarkastuksen kohde, niin se on ja siitä kerrotaan kertomuksessa, eikä ainakaan perustella sillä että nokun ei ulkomaillakaan puhuta - eihän siellä tietenkään puhuta sellaisesta mikä on suomalaisen lain mutta ei paikallisen lain mukainen, se on ihan päivänselvä asia, eihän sillä voida hakea perusteluja mihinkään. Tytäryhtiöiden kohdalla ei ole koskaan tullut ulkomailta kysymyksiä, miksi meillä on eroava kertomus, ei koskaan.” (Tilintarkastaja A)

“Oon sitä mieltä että se kansainvälinen vertailukelpoisuus on sitä tärkeämpää mitä merkittävämmästä yhtiöstä on kysymys. Pörssilistatuissa yhtiöissä ja muissa yleisen edun kannalta tärkeissä yrityksissä on tärkeää olla vertailukelpoiset kertomukset, mutta ehkä pienyrityksien lukijoiden tarpeet huomioiden ei pitäisi pitää kansainvälistä vertailukelpoisuutta ensimmäisen ohjenuorana joka määrittelee, minkälainen sen kertomuksen pitää olla. Pitäisi etunenässä huomioida tyypillisimpien lukijoiden tarpeet. Yritetty muuttaa kansainvälisesti vertailukelpoiseksi esim. jättämällä pois maininta hallinnon tarkastuksesta.” (Tilintarkastaja C)

Tilintarkastuskertomuksen uudistuksilla ei uskottu olevan mitään vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Uskottavuuden osalta tilintarkastajat olivat sitä mieltä, että jotain positiivista vaikutusta voi olla kansainvälisen lukijan näkökulmasta, mutta Suomalaisten käyttäjien osalta muutoksella ei olisi vaikutusta. Toisaalta haastateltavat pohtivat myös sitä, että vuoden aikana on vielä hankala arvioida tällaisia muutoksia. Tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastuskertomuksen välillä ei nähty juurikaan yhteyttä, vaan tilintarkastajat uskoivat, että alan valvonta ja muu kommunikointi asiakkaiden kanssa olivat niin laadun kuin uskottavuuden kannalta tärkeämpiä tekijöitä.

Tilintarkastuksen laatu ei saa olla tilintarkastuskertomuksesta kiinni. Mielestäni tilintarkastuskertomuksen sisältö on niin määrämuotoinen, että tarkastuksen uskottavuus on kiinni ihan muusta kuin itse kertomuksesta. (Tilintarkastaja F)

“Ei minunkaan mielestä ole tilintarkastuksen suorittamiseen vaikutusta, uskottavuutta on vuoden aikana hankala arvioida, kun muutos on näinkin iso, muutaman vuoden jälkeen osaa paremmin sanoa onko muutoksista ollut jotain lisäarvoa lukijoille.” (Tilintarkastaja D)

3.2.2 Muutoksien vaikutukset tilintarkastajalle

Tämän teeman alla käsitellään muutoksien vaikutusta tilintarkastajien työhön, työmäärästä tilintarkastuksessa käytettyihin prosesseihin ja aina tilintarkastustoimeksiantojen hintaan.

Työmäärä ei tilintarkastajien mukaan ole yksittäisessä tilintarkastuksessa kasvanut käytännössä ollenkaan, lukuun ottamatta asunto-osakeyhtiöitä joiden kohdalla on jouduttu hieman lisäämään viestintää hallituksen ja isännöitsijän kanssa vastaamaan kertomukseen lisättyä kuvausta tilintarkastajan vastuusta. Myöskään

tilintarkastuskertomuksien kirjoittamiseen ei tarkastajien mukaan mene sen enempää aikaa nyt kun uusiin kertomuksiin on ehtinyt tottua. Aluksi aikaa meni hieman enemmän, erityisesti mukautettujen kertomuksien kohdalla, koska kertomuksen rakennetta piti miettiä enemmän kuin vanhan tutun kertomuksen kanssa, mutta tämä nähtiin normaalina muutoksen aiheuttamana siirtymävaiheena. Tavalliseen vakiomuotoiseen kertomukseen joka tehdään valmiille pohjalle meni tilintarkastajien mukaan aikaa 5-15 minuuttia, kun taas mukautettujen kohdalla kertomuksen kirjoittamiseen käytettävä aika vaihtelee tarkastajien mukaan todella paljon tapauskohtaisesti tunnista jopa päivään, mutta tämä aikavaihtelu oli haastavissa tapauksissa tilintarkastajien mukaan normaalia jo vanhan kertomuksen kanssa. Toimintakertomuksen lausunnon mukauttamisen kohdalla aika tosin oli kasvanut.

“En tiedä onko mukautettujenkaan kertomusten osalta työmäärä nyt suurempi. Aluksi aikaa toki meni mutta se oli asioiden oppimista. Nykyään kun sitä on niin paljon pyöritelty ja sen tietää, niin mukautusten teko on mielestäni ihan yhtä nopeaa kuin vanhan mallin aikaan.” (Tilintarkastaja D)

“Joo ja sanoisin et ne todella vaativimmat mukautukset missä on paljon kaikenlaista, se voi viedä useamman ihmisen aikaa, se voi viedä huomattavasti enemmän kuin tunnin, joskus voi mennä puoli päivää, joskus vieläkin enemmän niihin sanamuotojen miettimisiin. Aika on moninkertainen, vakiomuotoisten lausuntojen kirjoittaminen vie sen 5-15 minuuttia kun on ne pohjat valmiina. Mukautettujen kertomusten vaatima aika on moninkertainen verrattuna siihen. Voi viedä vaikka päivän kun useampi ihminen niitä pohtii, niin sanamuotoja kuin perusteluja. Onko se sitten merkittävästi pidempi kuin ennen? Sanoisin että ei, paitsi jos toimintakertomusta koskevaa lausuntoa täytyy mukauttaa.” (Tilintarkastaja C)

Haastateltavat puhuivat tilintarkastusprosessien ja -mallien kohdalla paljon siitä, että kaikki tilintarkastuskertomusmallit uudistuivat niin osakeyhtiöille kuin yhdistyksille ja malleja piti tehdä niin vakiomuotoisille kertomuksille kuin mukautetuille kertomuksille. Tähän meni tarkastajien mukaan huomattava määrä aikaa ja resursseja. Muitakin prosesseja, kuten toimintakertomuksen tarkastusta on käyty läpi samalla, mutta muutoksia ei lopulta näihin ole päädytty tekemään. Tämän nähtiin olevan suurin vaikutus tilintarkastajan töihin, koska oman kertomuspohjan luomiseen meni huomattava määrä aikaa kertaluontoisena projektina.

“Tottakai tilintarkastuskertomusmalleihin on tullut kaikkiin muutoksia. Jonkun verran on pohdittu toimintakertomusten tarkastamista, että miltä osin täytyy tarkastaa, miten vuosikertomus vaikuttaa tilintarkastukseen. Tää liittyy toisaalta enemmän tilintarkastuksen kohdetta koskevaan sääntelyyn. Muutoksia on päädytty tekemään sen osalta, miltä osin toimintakertomusta täytyy tarkastaa. Ei juurikaan voi kansallisen sääntelyn takia keventää toimintakertomuksen tarkastamista. Ainoo missä voi ehkä vähän antaa joustoa, on johdon tulevaisuuteen tekemien ennusteiden arvioiminen. Ei hirveesti oo vaikuttanut muuhun kuin kertomusmalleihin.” (Tilintarkastaja C)

“On joo, me työstettiin omat mallit joissa nimenomaan on tämä hallinnon tarkastus mukana, ja jotka on rakenteellisesti aivan erilaiset kuin tää yhdistyksen julkaisema malli, koska tässä on käytetty palstoitusta, mikä on sanomalehdistä jokaiselle tuttu tapa tehostaa tilankäyttöä ja viestiä. Koska tääl on niin paljon väliotsikoita, niin nyt ne on helpompi havaita kun asiat muodostaa asialaatikoita ja näkyvät yhdellä ja samalla sivulla eli ei tarvii selata kahdelle tai kolmelle sivulle et mitä kaikkea tää sisältää. Palstotuksella päästiin myös siihen että vasen palsta koskee tilinpäätöksen tarkastusta ja oikea palsta muita velvoitteita jolloin siinä tulee selkeä kahtiajako joka tietysti mukautetuissa kertomuksissa voi vähän muuttua.” (Tilintarkastaja A)

Tilintarkastajien mukaan muutoksilla ei ole ollut vaikutusta toimeksiantojen hinnoitteluun. Asunto-osakeyhtiöiden kohdalla muutospaineita hintoihin on muodostunut hieman siitä, että nyt kun kertomuksessa kerrotaan tilintarkastajan kommunikoivan hallintoelinten kanssa useasta eri osa-alueesta, on näin päädytty tekemään myös asunto-osakeyhtiöissä, joissa näin laajaa viestintää ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena. Hintoja ei kuitenkaan ole haluttu tämän takia nostaa. Mahdollisten hinnankorotusten osalta suurempana vaikuttajana on nähty alan kehityssuunta, jossa pitkällä aikavälillä tilintarkastajilta on vaadittu enemmän ja tullaan mahdollisesti vaatimaan enemmän tarkastustoimenpiteitä.

“Ei nyt suoraan ole ollut vaikutusta hintaan, mutta samat asiat jotka taustalla ovat, eli standardimuutokset ja tiukempi valvonta vaikuttavat hintaan, siitä johtuen työmäärä kasvaa ja hinta kasvaa. Kertomus ei hintaa lisää, jos voi puhua edes merkittävästä hinnan lisäyksestä vaan ennemminkin aikavaatimuksen kasvusta. Alan kehitys pitkällä aikavälillä jota vastaan voi taistella vain kehittämällä omia työmenetelmiään jotta voi tehdä laatua tehokkaasti.” (Tilintarkastaja A)

“En sanois et tilintarkastuskertomuksen muutokset olisi vaikuttanut hintaan. Tilintarkastusala on muuten aika suuren murroksen edessä, kun pohditaan hyvän tilintarkastustavan sisältöä, siin on aika suurta hajontaa eri tahojen välillä. Ensimmäisenä vuonna tottakai vaatinut vähän lisää töitä, mahdollisuuksien mukaan vaikuttanut hintaan, mutta pitkässä juoksussa ei juurikaan vaikuta.” (Tilintarkastaja C)

3.2.3 Asiakkaiden näkemykset muutoksiin

Tämän teeman alla käsitellään asiakkaiden tilintarkastajille antamaa palautetta muutoksesta, muutoksen vaikutuksia tilintarkastuksen odotuskuiluun, uudistuksien

vaikutusta tilintarkastuskertomuksen tarjoamaan lisäarvoon ja voitaisiinko tätä mahdollisesti parantaa ottamalla käyttöön KAM myös pienemmissä yhtiöissä.

Pääosa tilintarkastajista ei ole saanut asiakkailtaan minkäänlaista palautetta kertomuksistaan. Tältä osin on haasteellista arvioida, miten asiakkaat ovat kertomuksen muutoksen nähneet. Tilintarkastajat osaltaan miettivät, että ehkä se ettei palautetta ole saatu on nähtävissä niin, että muutokseen ollaan tyytyväisiä. Toisaalta pohdittiin sitä, onko kertomuksen sisällöllä ja ulkoasulla merkitystä lukijoille kun he eivät sitä kommentoi. Hieman kommentteja on tullut kertomuksen pituudesta ja osittain siitä, että kertomus ei ole niin selvä kuin edeltäjänsä.

“Mä annoin varmaan sellasen 270 kertomusta, ja kukaan ei kysynyt et miks tää kertomus on tän näköinen, aluks mä muutamalle selittelin, sit mä totesin et tää kuulostaa tyhmältä tää selittely, antaa olla, ja yhtään kysymystä ei tullut. Itseasiassa, yks taloyhtiö, joka oli pahasti mukautettu monelta kohdalta, niin tilinpäätöksen kuin muiden raportointivelvoitteiden osalta ja sitten oli vielä huomautuksia, niin osakkaat todella isossa taloyhtiössä olivat lukeneet kertomuksen läpi ja useampi osakas kertoi että naapuri oli alleviivannut samoja kohtia kertomuksesta kuin hänkin, ja olivat ruvenneet ihmettelemään, kun niitä erikoisia kohtia oli ympäri kertomusta, eli he olivat ehkä kokeneet sen kertomuksen hieman haastavaksi, kun niitä mukautuksia tuntui löytyvän monesta kohtaa. Kyllä siinä huomasin et ei ollut se lukeminen ollut helppoa. Näiden osakkaiden luettavuutta muutos ei siis ainakaan helpottanut.” (Tilintarkastaja B)

“Lähinnä on ihmetelty miksi kertomus on nykyään niin pitkä. On myös kysytty miksi hallinnosta ei lausuta, kun hallinnon tarkastukseen on käytettävissä kaikki aineisto.” (Tilintarkastaja F)

“Mie en oo asiakkailta kuullut ainuttakaan kommenttia. Kukaan ei oo sanonu negatiivista palautetta, mutta ei oo kyllä positiivistakaan et se ois niinkun selkeempi tai helppolukuisempi kuin aikasempi.” (Tilintarkastaja D)

Tilintarkastajat kokivat kertomuksen vaikutukset odotuskuiluun hieman kaksijakoisesti. Toisaalta nähtiin, että niille lukijoille, jotka oikeasti lukevat tilintarkastuskertomuksen alusta loppuun huolellisesti muutoksilla voisi olla odotuskuilua kaventavia vaikutuksia. Toisaalta todettiin, että tilintarkastuksen piteneminen ja pitkien vastuulausekkeiden lisääminen ja vakiomuotoinen ammattikieli vähentää lukijoiden halua lukea koko kertomusta lausunnon ollessa heti alussa ja tekee kertomuksesta mahdollisesti jopa sekavamman kuin ennen lausuntojen jakaantumisen takia. Muutoksien ei kuitenkaan uskottu olevan kovin merkityksellisiä kumpaankaan suuntaan.

“Toisaalta jos sen kertomuksen lukis ajatuksella läpi se saattais kaventaa odotuskuilua, mutta toisaalta kun siitä kertomuksesta tulee pitkä ja sekava ja monimutkainen niin se tilintarkastuksen sisältö alkaa vaikuttaa monimutkaiselta ja sekavalta. Tavoite hyvä ja perusteltu, mutta toteutus ei ehkä ihan niin hyvä. Mielenkiintoista olisi että tämä sama kysymyspatteri esitettäisiin tilintarkastuskertomuksen lukijoille. En usko että mallin muutoksella on ollut vaikutusta siihen miten lukijat suhtautuvat tilintarkastuksen tulokseen.” (Tilintarkastaja D)

“Ei millään tavalla. Uudistus ei millään tavalla lisännyt tilintarkastuksen tuomaa lisäarvoa tai tilintarkastajan uskottavuutta. Päinvastoin lisäarvo ja uskottavuus on kyettävä tuomaan paremmin esiin, koska kertomus sisältää entistä enemmän vakiomuotoista jargonia, joka ei anna kertomuksen lukijalle lisäarvoa.” (Tilintarkastaja F)

“Niinkun sanottu, tätä kuilua on pyritty tilintarkastuskertomuksen sisällöllä kaventamaan jo sieltä 90-luvulta lähtien jolloin lisättiin nämä selostukset yhteisön

johdon velvollisuuksista ja tilintarkastajan velvollisuuksista. Yhteisön johdon velvollisuudet lyhempänä kuin nykyään, tilintarkastajan velvollisuudet jo aika pitkälti samalla tavalla kuin nyt. Sikäli kun se kavensi odotuskuilua silloin, niin se on jo tapahtunut, ei tämä uudistus mitään kavenna enää. En ole huomannut eroa lukijoiden ja tarkastajan näkemyksien välillä lausunnon osalta." (Tilintarkastaja E)

Keskusteltaessa tilintarkastuskertomuksen tarjoamasta lisäarvosta tilintarkastajat olivat yksimielisiä, että pienille ja keskisuurille yrityksille nykyinen tilintarkastuskertomus ei tarjoa mitään lisäarvoa, ja mahdollinen lisäarvo syntyy tilintarkastajan muusta raportoinnista kuten tilintarkastusmuistiosta.

Haastateltavat suhtautuivat varovaisen positiivisesti ajatukseen, että KAM laajennettaisiin koskemaan myös pieniä ja keskisuuria yrityksiä. KAM nähtiin positiivisena osana kertomusten muutoksia joka voisi oikeasti tuottaa asiakkaalle merkittävää lisäarvoa ja samalla lisätä tilintarkastajien työn arvostusta kun tehty työ olisi selkeämmin nähtävissä. Tiettyä varovaisuutta kuitenkin herätti se, että pienille yrittäjille, joille tilintarkastus on vain lakisääteinen velvoite KAM kohtien huomioiminen voisi turhaan lisätä tarkastuksen hintaa jos asiakas ei tarkastukselta kaipaa tällaista lisäarvoa. Kokonaisuudessaan kuitenkin KAM:it nähtiin kaikista tehdyistä muutoksista hyödyllisimpänä.

"Pienten yritysten kohdalla ei juurikaan lisäarvoa. Voi olla että isoissa yrityksissä on KAM:eilla voinut olla oikeaa vaikutusta ja merkittävää vaikutusta. Ei olisi välttämättä huono idea että niitä tuotaisiin jossain laajuudessa myös pienten yhtiöiden tarkastuksiin. Se olisi se tilintarkastajan oma panos siihen raportointiin. Se lisäisi työmäärää, mutta lisäisi myös tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa. Vaikutus riippuisi tietysti kertomuksen lukijasta. Jos yleinen suhtautuminen on että tilintarkastus on vaan lakisääteinen paha joka on pakko suorittaa, niin lisäarvo ei ole kuluja suurempi. Jos kertomusta lukee joku muukin kuin yhtiön johto, esim. rahoittajat, niin varmasti olisi lisäarvoa ja väitän että enemmän kuin mitä aiheutuisi kustannuksia." *(Tilintarkastaja D)*

“Voi löytyä yrittäjiäkin jotka näkevät sen arvokkaaksi(KAM), toisaalta asioista keskustellaan johdon kanssa jo muutenkin. Melkein sanoisin että valtaosalla pienistäkin yrityksistä on sidosryhmiä jotka kertomuksia lukee, niin kyl mä uskon et niille, kun vielä oppisivat hyödyntää sitä tietoa, niin siitä olisi hyötyä niin paljon että kustannukset ylittäisi. Kyllä se lisäisi vaikuttavuutta ja toisi myös vähän ryhtiä tähän meidän tilintarkastusalaan kun ihmiset joutuisi pohtimaan näitä asioita tarkemmin.” (Tilintarkastaja C)

“Se voi olla että KAM toisi lisäarvoa pienyrityksille, en oo viel ihan varma. Mulla on kollega joka tarkastaa ilmeisesti hänen pääasiakkaitaan (pieniä kohteita), niin hän aikoo asunto-osakeyhtiön kertomukseen tämän KAM asian sisällyttää, että hän kokeilee sitä, et hänellä on sellainen kutina, että asunto-osakeyhtiöiden osakkaat saattais jopa tykätä siitä. Tämä vaikuttaisi että voisi olla ihan hyvä juttu, en pidä lainkaan hullumpana ajatuksena.” (Tilintarkastaja E)

Tilintarkastaja eivät ole havainneet merkittäviä muutoksia kanssakäymisessään asiakkaidensa kanssa. Tietyissä tilanteissa tarkastajat ovat nähneet tarpeelliseksi hieman lisätä kommunikaatiotaan yhtiöiden toimivan johdon ja hallituksen kanssa, mutta eivät mitenkään merkittävissä määrin. Jotkut asiakkaat ovat hieman kummastelleet tilintarkastajan lisääntynyttä kommunikaatiota, toiset ovat kiitelleet siitä, mutta suurimmilta osin muutoksella ei ole ollut tähän vaikutusta.

“Kun nää kertomukset on ollut meille uusia ja ollaan niitä paljon mietitty niin ajateltiin et asiakkaat ois ihan ihmeissään kun saavat tällaisia uudenlaisia kertomuksia, niin lähdetty niitä perustelemaan, mutta kun mitään palautetta ei ole saanut, niin se on varmaan ihan turhaa tietoa heille. Ei se kyllä juurikaan ole vaikuttanut meidän toimintaan. Kuitenkin meidän toimintatapaan kuuluu se että jollain muodolla ollaan

yhteydessä siihen asiakkaaseen, että ollaan toimittu näiden periaatteiden hengen mukaisesti jo aiemmin." (Tilintarkastaja C)

"On aiheuttanut asiakkaille vaikutusta. On sekä kiitetty kommunikoinnista ja yhteyksissä olosta, että soiteltu ihmetellen mitä tämä kommunikointi on, onko joku nyt pielessä, vaikka on kirjoitettu että ei ole havaittu mitään. Osa ei ole tottunut siihen ja jää ihmettelemään miksi tilintarkastaja on yhteydessä. Ihan päinvastaisia kommentteja, koska taloyhtiön hallituksessa niin erilaisia ihmisiä." (Tilintarkastaja B)

3.2.4 Parannusehdotuksia tilintarkastuksen raportointiin

Viimeisen teeman alla käsitellään tilintarkastajien näkemyksiä uudistuksen onnistumisesta, heidän ehdotuksiaan siitä, mitä olisi pitänyt tehdä eri tavalla, mahdollista grafiikan käyttöä tilintarkastuskertomuksissa ja mahdollisia muutoksia joita tilintarkastuskertomuksen tai muun tilintarkastusraportoinnin osalta tarkastajat haluaisivat vielä nähdä.

Tilintarkastajat näkivät tilintarkastuskertomuksen uudistuksen hieman enemmän negatiivisessa valossa, mutta kokonaisuutena kohtuullisen neutraalina. Negatiivisia tunteita herätti tilintarkastuskertomuksen piteneminen, jonka nähtiin johtavan siihen, että lukijat eivät lue koko kertomusta, sekä se, että tilintarkastajien mielestä alan valvontaelimet ovat epäonnistuneet muutokseen ohjeistamisessa. Toisaalta näitä asioita ei nähty erityisen merkittävinä, ja monien muutoksien taustalla olleita ajatuksia pidettiin kuitenkin ihan hyvinä. Toisaalta tilintarkastajat pohtivat, että olisi tärkeä kuulla myös tilintarkastuskertomusten lukijoiden mielipidettä asiasta ennen kuin muutoksesta tehtäisiin merkittäviä johtopäätöksiä, koska heidän mukaansa tilintarkastuskertomusten loppukäyttäjien mielipiteet ovat lopulta se mikä ratkaisee.

“Noin yleisessä mielessä negatiivinen koska se on tehty Suomessa niin huonosti. Meidän osalta sanoisin että nähtiin niin paljon vaivaa uudistuksen viemiseksi läpi hyvällä tavalla että se kumoaa ne negatiiviset vaikutukset. Me ollaan ihan tyytyväisiä, oma raportti on selkeä ja kaunis.” (Tilintarkastaja A)

“Enemmän negatiivinen. Ennen yksisivuinen kertomus on pahimmillaan kolme sivua, jolloin asiakas kysyy, että miksi kaikki vakioteksti pitää sisällyttää kertomukseen.” (Tilintarkastaja F)

“Tosi vaikea sanoa, koska se kertomus kuitenkin annetaan, mietitään sitä kohdeyleisöä, että kyl se lähtökohta pitää kuitenkin olla, et se on käyttökelpoinen sille lukijalle. Et kun ei oo minkäänlaista palautetta saanut, niin tosi hankala sanoa onko se vaikutus positiivinen vai negatiivinen. Haluaisin nähdä tutkimuksen miten lukijat ovat kokeneet muutoksen.” (Tilintarkastaja D)

“Tää mun mielestä on jakautunut, että on vähän sellainen kahtiajakautunut fiilis, mutta vähän on edelleen sellainen tuntuma pienimpien yritysten kohdalla, että onko tää nyt vähän sitten raskas, voisiko niillä olla vähän sellainen kevyempi kertomus joka olisi tiiviimpi ja keskittyisi niihin keskeisimpiin asioihin. Tuotaisiin vähän vähempi esiin näitä johdon velvollisuuksia ja niin. Ens alkuun kun muutosta oltiin tekemässä, niin koin että muutos on enemmän negatiivinen asia kuin positiivinen asia pienille yrityksille ja asunto-osakeyhtiöille, koska siel ei osata oikein lukea ja ymmärretä lukea monesta kohtaa. Mut kun palautetta ei ole tullut, niin kai se on ymmärrettävä niin, ettei mitään suurta ongelmaa ole. Suhtaudun aika neutraalisti tähän. Tilintarkastuskertomuksen muutokset on enemmän positiivinen asia kuin negatiivinen asia PIE-yrityksille just niiden KAM:ien kautta. Pienten ja mikrojen osalta ennen kuin toisin todistetaan niin suhtaudun neutraalisti, on hyviä ja huonoja juttuja.” (Tilintarkastaja C)

Kun tilintarkastajilta kysyttiin, olisiko jotain muutoksista pitänyt tehdä eri tavalla tai mahdollisesti jättää kokonaan tekemättä, nousi pääasiallisesti esiin se, että Suomen

Tilintarkastajat ry:n olisi pitänyt mainita hallinnon tarkastuksesta tilintarkastuskertomusmallissaan. Tämän lisäksi tilintarkastajat jäivät kaipaamaan selkeämpää ohjeistusta toimintakertomuksen tarkastamiseen.

“Toimintakertomuksen tarkastuksen pitäisi olla selkeämmin määritelty. Kun toimintakertomus kuitenkin tarkastetaan, niin kaikkien asioiden mitä tarkastetaan pitäisi olla tilintarkastuksen kohteita. Tässä kohtaa on epäonnistuttu. Hallinnon tarkastus epäonnistunut julkaistuissa malleissa, laissahan se on edelleen samalla tavalla. Tilintarkastustyöryhmän mietinnön mukaan hallinnon tarkastus säilytettäisiin laissa. Ehkä nämä muutkin mallit sitten siirtyvät siihen että hallinnon tarkastus mainittaisiin siinä kertomuksessa. Muutoksissa yleisesti ottaen pitäisi huomioida kansainvälinen kehitys, mutta ehkä muutoksien huomioimisessa kertomuksissa pitäisi kuitenkin antaa suurempi painoarvo kansallisille erityispiirteille. Pitäisi miettiä tarkkaan juuri sitä käyttäjää, että minkä tyyppisissä tarkastuskohteissa kaivataan millaista tietoa. Jos pienemmissä yhtiöissä kaivattaisiin tiiviimpää tietoa, se pitäisi mahdollistaa. Pitäisi muutoksissa aina miettiä just sen käyttäjäkunnan tarpeiden mukaan. Mut eihän me tiedetä miten se on siellä koettu.” (Tilintarkastaja C)

“Hallinnon tarkastus pitäisi olla myös tilintarkastuskertomuksessa näkyvissä koska laki sitä edellyttää.” (Tilintarkastaja B)

“Hallinnon tarkastuksen pitäisi edelleen sisältyä kertomukseen, ja toimintakertomuksen tarkastuksen pitäisi olla selkeämmin määritelty.” (Tilintarkastaja D)

Tilintarkastajat suhtautuivat varovaisen positiivisesti siihen, että tilintarkastuksissa hyödynnettäisiin jatkossa grafiikkaa tilanteissa joissa se olisi tarkoituksenmukaista. Tämä oli kuitenkin ajatuksena sidottu siihen, että kertomuksissa hyödynnettäisiin esimerkiksi KAM osiota, jolloin kuvilla ja grafiikoilla voitaisiin pitää kertomuksen pituutta hieman kurissa. Tärkeää tilintarkastajien mielestä oli se, että kuvista ja grafiikoista ei

tulisi koristeita, vaan että ne oikeasti esittäisivät keskeisiä asioita tehokkaammin tai havainnollistavammin kuin pelkkä teksti.

“Lähdetään siitä että kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa ja siinä mielessä siinä on mahdollista antaa paljon enemmän informaatiota kuin sanallisesti ilman että kertomuksen pituus kasvaa. Tää on kuitenkin semmoinen asia että tämä ei ole tapana, se on tarkoituksenmukaisuus kysymys. Sitä vastoin se, että tilintarkastusmuistiossa sisällytettäisiin kuvia, grafiikkaa tilinpäätösanalyysin tiivistelmänä niin se on hyvä asia ja myönteinen, yleensä asiakkaiden tarkastuskohteiden johto suhtautuu siihen myönteisesti.” (Tilintarkastaja E)

“Sinällään tämmöisen lisääminen, mikäs siinä jos se havainnollistaa asiaa paremmin, ja onhan se lukijallekin parempaa että asioita havainnollistetaan, ei tilintarkastuskertomuksen tarvii olla mikään harmaa ja tylsä paperi. Ehkä tää suuntaus että esitettäisiin näitä enemmän johtuu kertomuksien kasvusta, kun nyt lisäpituus ei enää niin haittaa. Kuvien ja grafiikan pitäisi olla keskeisistä asioista ja oikeesti tarkoituksenmukaisia. Ei ole alalla ollut keskustelua. Ehkä hyvä going concern tilanteissa?” (Tilintarkastaja C)

Kun keskusteltiin siitä, mitä muutoksia tilintarkastajat haluaisivat vielä nähdä tilintarkastuskertomukseen ja muuhun tilintarkastuksen raportointiin, esille nousi maanlaajuisten tilintarkastusmallien parantaminen, parempi ja laajempi valvontaviranomaisen ohjeistus toimintaan, KAM:ien laajentaminen myös pienempien yhtiöiden tilintarkastuksiin ja harkinnanvaran lisääminen siihen, millaisia kertomuksia esimerkiksi pienille yhtiöille tai yhdistyksille saa antaa.

“Ei tule muita muutoksia oikeastaan mieleen muuta kuin että Suomessa pitäisi uskaltaa mainita jotain ISA standardeista kun ne on todellisuutta. Mainittaisiin rohkeasti siitä että

sitä saa soveltaa tilintarkastuksen laatuun ja laajuuteen nähden ja se että siellä ois se hallinnon tarkastus mainittuna ja se sidottais aina tilinpäätöksen lukuihin, jotta tiedettäs että puhuttais aina samasta versiosta." (Tilintarkastaja A)

"Pitäisi olla vähän harkinnanvaraa, että millaisia kertomuksia annetaan. Jos tämä on mahdollista, se pitäisi selkeästi tuoda valvontaelimen kautta julki. Viranomaisen eli PRH:n tilintarkastusvalvonnalta tai tilintarkastuslautakunnalta selkeä kannanotto asiaan." (Tilintarkastaja C)

"KAM:it vois jollain tasolla tuoda myös sinne pienten yhtiöiden tarkastuksiin. Ja Suomen tilintarkastajar ry:n malleihin hallinnon tarkastus kun se nyt edelleen on kohteena. Se surullisen kuuluisa toimintakertomus." (Tilintarkastaja D)

"Mun mielestä yhdistyksen rooli tässä ei oo ollut muutoksessa kauhean hyvä. Alan kannalta se olisi tärkeää että malli olisi parempi." (Tilintarkastaja B)

3.2.5 Keskeiset havainnot

Keskeisimpinä havaintoina haastatteluaineistosta nousi esiin se, että tilintarkastajan lausunnon siirtämistä kertomuksen alkuun kannatettiin, mutta tätä lausuntoa ei olisi haluttu erottaa muista tilintarkastajan lausunnoista. Tilintarkastajia tuntui huolestuttavan kohtuullisen paljon kertomuksen piteneminen ja siinä kerrottavan tiedon pirstaloituminen. Toimintakertomuksen tarkastamiselle kaivattiin joko tilintarkastajien yhdistyksen tai valvontaelimen kannanottoa selventämään tilannetta.

Mielenkiintoista oli, kuinka monessa kohdassa hallinnon tarkastus nousi puheenaiheeksi ilman, että siitä olisi sanallakaan mainittu haastattelurungossa.

Tilintarkastajat tuntuivat poikkeuksetta kokevan tämän tärkeäksi asiaksi ja halusivat painottaa sitä, että Suomen Tilintarkastajat ry:n mallissa tästä ei mainittu sanallakaan.

Tilintarkastajien mielestä muutoksilla ei ollut vaikutusta tilintarkastuksen hintaan, mikä on mielenkiintoista koska Hallituksen esityksen HE 70/2016 mukaan pieni hinnan nousu oli odotettavissa oleva vaikutus muutoksille. Toisaalta on mahdollista että tämä realisoituu vain tilanteissa joissa KAM:it ovat osa tilintarkastusta. Myöskään tarkastajien työmäärä ei heidän mukaansa kasvanut, mutta heidän näkökulmastaan muutokset eivät myöskään kaventaneet tilintarkastuksen odotuskuilua, jota ei myöskään nähty ongelmana omassa toiminnassa.

Tilintarkastajat näkivät oman asiakaskuntansa kohdalla, että kansainvälistä vertailukelpoisuutta tärkeämpää on kertomuksien selkeys, luettavuus ja lyhyt pituus. Tarkastajat toivoivat kovasti, että tilintarkastuskertomusten sisällön osalta saataisiin enemmän joustovaraa tarkastuskohteen mukaan, koska kaikki muutokset eivät palvele asunto-osakeyhtiöiden ja pienten yritysten tarkastuksia.

Tilintarkastajat näkivät KAM:it positiivisessa valossa ja esittivät kannatusta sille, että niitä tulevaisuudessa laajennettaisiin ainakin tietyssä muodossa pienten ja keskisuurten yritysten tarkastuksiin lisäarvon tuottamiseksi. KAM:ien tarjoama lisäarvo nähtiin suurempana kuin niistä aiheutuvat mahdolliset lisäkustannukset.

4. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää tilintarkastuskertomuksen uudistumisen vaikutuksia pienten- ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien työhön. Käsiteltävät tutkimuskysymykset olivat:

Päätutkimuskysymys: ”Mitä vaikutusta uudistuneella tilintarkastuskertomuksella on ollut tilintarkastajien näkökulmasta?”

Alatutkimuskysymykset:

”Vaikuttaako tilintarkastuskertomuksen muutos tilintarkastajan työmäärään?”

”Näkevätkö tilintarkastajat uudistuneella tilintarkastuskertomuksella olevan lisäarvoa sen käyttäjille?”

Näihin kysymyksiin saatiin tutkimuksen empiirisessä osassa vastaukset. Alatutkimuskysymyksistä aloittaen, tilintarkastajan työmäärä on tutkimukseen vastanneiden tilintarkastajien mukaan pysynyt käytännössä samana kuin mitä se oli ennen uudistusta. Tietyissä tilanteissa tilintarkastajat ovat joutuneet käyttämään hieman enemmän aikaa viestintään hallintoelinten kanssa, mutta tämä muutos ei ole ollut merkittävä, eikä ole koskettanut kuin asunto-osakeyhtiöiden tarkastuksia. Uudistus kuitenkin hetkellisesti lisäsi tilintarkastajien työmäärää, kun tilintarkastuskertomusten pohjat oli päivitettävä ajan tasalle ja uuden kertomuksen kirjoittamista piti opetella. Hallituksen esityksessä lainmuutoksien nähtiin väistämättä lisäävän tilintarkastajien hallinnollista taakkaa, ilmentyen kasvavina kustannuksina ja

ajankäytön kohdistumisena muuhun kuin tilintarkastustyöhön. Vaikutuksien todettiin olevan oletuksena selvästi suurimpia PIE-yhteisöjen tarkastajille. Lainsäätäjän näkemät vaikutukset eivät haastattelujen perusteella ainakaan vaikuta toteutuneen pienten ja keskisuurten yritysten tarkastajien osalta. Tilintarkastuksen työmäärä tai hinta ei ole muutoksista huolimatta noussut.

Tilintarkastajat eivät nähneet uuden tilintarkastuskertomuksen tarjoavan lisäarvoa sen käyttäjille pienten ja keskisuurten yritysten kohdalla. Toisaalta tilintarkastajat näkivät, että KAM:ien käyttöönotto myös pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksissa voisi olla hyvä keino, jolla näihinkin tilintarkastuksiin saataisiin liitettyä lisäarvoa. Cordoş & Fülöp (2015) tuovat tutkimuksessaan esille, että ennemmin tai myöhemmin KAM:it rantautunevat myös pienten ja keskisuurten yritysten pariin koska niiden avulla voidaan parantaa tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa. Tilintarkastajat myös näkivät, että KAM:ien käyttöönotosta johtuvat lisäkustannukset tilintarkastuksessa olisivat pienemmät kuin KAM:ien tarjoama lisäarvo. Tämä tukee Vanstraelen et alin. (2012) ja Mock et alin. (2013) näkemystä siitä, että lukijat kaipaavat enemmän tietoa tilintarkastuksesta ja siihen liittyvistä yksityiskohdista. Odoner et al. (2017) on myös kannalla, että tilintarkastuskertomuksia lukevat sijoittajat kaipaavat kasvavissa määrin tietoa tilintarkastajan riskien määrittelystä ja keskeisimmistä huomioista. Tilintarkastajat näkivät haastatteluissa myös tällaisen lisätiedon jakamisen tilintarkastajien arvostusta lisäävänä.

Se, etteivät tilintarkastajat nähneet uudistuksen tarjoavan lisäarvoa kertomuksen käyttäjille sopii hyvin yhteen työn teoriaosuuden kanssa. Blackwell et alin. (1998), Minnisin (2011)) ja Chen et alin. (2016) mukaiseen yrityksen lainakustannuksien alenemiseen muutoksilla ei pitäisi olla vaikutusta, koska kertomuksessa ei esitetä enempää tietoa itse tarkastuksesta ja Gray et alin. (2011) mukaan tilintarkastuskertomuksen käyttäjät ovat lähinnä kiinnostuneita tilintarkastajan

lausunnosta. Näin ollen laajennetut vastuukuvaukset eivät vaikuttaisi lukijoihin. On mahdollista, että KAM:ien esittäminen toisi lainantarjoajillekin lisätietoa päätöksentekoonsa, mikä tietenkin vaikuttaisi pieniin ja keskisuuriin yrityksiin joiden ulkopuolinen rahoitus tulee usein rahoituslaitoksilta. Ainakin se tarjoaisi kertomuksen lukijoille enemmän tietoa tilintarkastuksesta vakiomuotoisten vastuuselityksien rinnalle.

Tilintarkastajat eivät nähneet näiden tilintarkastuksen muutoksien kaventavan tilintarkastuksen odotuskuilua, mikä olisi niin lukijoiden kuin tilintarkastajien edun mukaista. Tämä sopii hyvin yhteen Chongin & Pflugrathin (2008) kanssa. He tutkivat tilintarkastuskertomusten sisällön vaikutusta odotuskuiluun tarkasteltaessa maalikkolukijoita. Tutkimuksessaan he huomasivat, ettei kertomuksen rakenteella, kieliasulla tai laajennetuilla vastuun kuvauksilla ollut juuri mitään vaikutusta odotuskuiluun. Toisaalta Hatherly et al. (1991) näki laajennetun tilintarkastuskertomuksen vaikuttavan lukijoiden käsityksiin tilintarkastuksesta silloin kun kertomus oli luettu huolella. Tilintarkastajat olivat huolestuneita siitä, ettei vakiomuotoisilla vastuukuvauksilla pidennetty kertomus pystyisi pitämään lukijan huomiota niin, että tällaista positiivista vaikutusta pääsisi tapahtumaan.

Kokonaisuudessaan uudistuksella on ollut vaikutuksia tilintarkastajan toimintaan, vaikka vaikutukset eivät pienten ja keskisuurten yritysten kohdalla olekaan olleet valtavia. Tilintarkastajat ovat joutuneet päivittämään osaamistaan ja tilintarkastuskertomusmallejaan vastatakseen kertomusten uudistuksiin. Tämän lisäksi kysymyksiä tilintarkastajille on herättänyt toimintakertomuksen käsittely tilintarkastuksessa. Voitaneen sanoa, että tilintarkastuskertomuksen valmisteluissa on tarkastajien näkökulman mukaan jätetty liian vähälle huomiolle valvontaelinten vastuu tilintarkastusalan ohjaamisesta, koska uudistuksen herättämiin kysymyksiin ei ole

valvontaelimen toimesta vastattu, vaan tilintarkastajat on jätetty itse ratkaisemaan näitä kysymyksiä.

Tilintarkastajat olivatkin varsin yksimielisiä siitä, että muutoksia koskeviin haastaviin kysymyksiin pitäisi saada virallisia kannanottoja, ja lainsäätäjän tulisi jatkossa kuunnella herkemmällä korvalla myös pienten- ja keskisuurten yritysten, yhdistysten ja asunto-osakeyhtiöiden tarpeita tehdessään tilintarkastusalalla muutoksia. Tämän kaltaiset muutokset, joissa vetävänä voimana on isojen pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomusten vertailtavuus ja näiden yhtiöiden osakkeenomistajille tuotettava lisäarvo, olisi hyvä muistaa tehdä muutoksia se mielessä, että suurin osa tilintarkastuksen kohteena olevista yrityksistä ei ole PIE-yrityksiä. Tällaisille yrityksille ei ole mielekästä ajaa läpi samanlaisia muutoksia kuin suurille PIE-yrityksille, ja lainsäätäjän voisikin olla hyvä harkita, olisiko tilintarkastuskertomuksen sisällössä tietyissä tapauksissa mahdollista joustaa.

4.1 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti

Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti ovat käsitteitä joita käytetään arvioitaessa ovatko tutkimuksen tulokset luotettavia ja uskottavia (Koskinen et al. 2005, 253). Tutkimuksen reliaabeliudella tarkoitetaan sitä, että kahdella tutkimuskerralla samaa henkilöä tutkimalla saataisiin sama tulos, tai kaksi tutkijaa päätyisivät samankaltaisiin tutkimustuloksiin samasta aiheesta. Validiudella puolestaan mitataan sitä, ovatko tutkimustulokset yleistettävissä eri kontekstissa. Hirsjärvi & Hurme 2008, 185-188). Eskola & Suoranta (2008, 211) esittävät, että laadullisen tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti eivät ole arvioitavissa samalla tavalla kuin määrällisen tutkimuksen tilanteessa. Tutkimuksen reliabiliteettia voidaan parantaa selostamalla tutkimuksen vaiheet selkeästi ja yksityiskohtaisesti (Hirsjärvi et al. 2009, 233).

Tutkimus oli luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen, koska tavoitteena oli selvittää nimenomaan tilintarkastajien näkemyksiä aiheen asiantuntijoina, eikä kvantitatiivisilla metodeilla tätä asiantuntemusta olisi mahdollista hyödyntää tutkimuksessa samalla tavalla. Tutkimuksen aineisto muodostui kuudesta puolistrukturoidusta teemahaastattelusta joista viisi suoritettiin kasvotusten haastateltavan kanssa. Perinteisesti haastattelujen määrä on tärkeä tekijä tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Kuudella haastattelulla haastattelujen määrä ei ole työn luotettavuuden kannalta heikkous, mutta suuremmalla määrällä haastatteluja tutkimuksen luotettavuutta voitaisiin pitää vielä parempana.

Tutkimustulokset olivat suurelta osin yhteneväisiä, muutamia eroja löytyi siltä osin, miten tilintarkastajien asiakaskunta jakautui esimerkiksi enemmän asunto-osakeyhtiöiden puolelle, jolloin mielipiteet selkeästi värittyivät tämän mukaisiksi. Haastatteluilla saavutettiin kuitenkin selkeästi saturaatiota, erityisesti tutkimuskysymysten kannalta kriittisissä kysymyksissä tilintarkastajien työtaakan kasvusta ja tilintarkastuksen hinnanmuutoksista. Tämä osoittaa, että haastattelumäärä on ollut työn kannalta riittävä.

Tutkimuksen reliabiliteetin ja validiteetin kannalta positiivisena asiana on nähtävä se, että haastattelumateriaali on nauhoitettu ja purettu litteroimalla se sanasta sanaan varmistaakseen sen, että vastaukset on todella ilmaistu juuri niin kuin haastateltavat ovat vastanneet. Haastattelun aikana ja ennen haastattelua haastateltavilta myös varmistettiin, että he ymmärtävät mihin ovat vastaamassa, joten tältä osin vastaukset ovat myös kohtuullisen luotettavasti syntyneet haastateltavan täydellä ymmärryksellä. Tutkimus on toteutettu haastateltavien osalta anonyymisti, mikä on mahdollistanut haastateltavilta sen, että he ovat voineet vastata kysymyksiin vapaasti ilman mitään pelkoa seuraamuksista. Aina on kuitenkin mahdollista, että vastaajat eivät ole vastanneet kysymyksiin rehellisesti esimerkiksi häpeän tai tutkimuksen

manipulointitarkoituksessa. Koska tätä riskiä ei voida kokonaan eliminoida, se huonontaa tutkimuksen reliabiliteettia ja validiteettia. Kuitenkin, koska vastaukset olivat kautta linjan varsin lähellä toisiaan, tämä antaa olettaa, että epärehellisyys ei vastauksissa ole suuri riski.

Tutkimuksen reliabiliteettiin vaikuttaa myös se, että tutkittava ilmiö on uusi, mistä johtuen siitä tehtävät päätelmät voivat muutaman vuoden päästä olla aivan erilaisia kun tilintarkastusala on ehtinyt tottua uuteen kertomukseen ja sen vaikutuksia on ehditty seuraamaan pidempään. Tutkimukseen haastatellut tilintarkastajat omaavat hyvin erilaisen työhistorian kuudesta vuodesta 38 vuoteen, joten tältä osin luultavasti aikalailla koko tilintarkastusalan kokemuskenttä on edustettuna tuloksissa. Tutkimuksen validiteetti on kohtuullisen korkea, koska teemahaastattelun avulla tutkimuskysymyksiin on pystytty hakemaan suoraa tarkoituksenmukaista tietoa. Toisaalta koska tilintarkastajat itse kertovat siitä, miten muutokset ovat vaikuttaneet heihin, on aina mahdollista, että tilintarkastajat joko kaunistelevat tilannetta, eivät kerro tutkimuksen kannalta kaikkea oleellista tai yrittävät jopa vaikuttaa tutkimustuloksiin ajaakseen omia tavoitteitaan. Tässä tapauksessa uhkaa ei kuitenkaan ole nähty merkittävänä, koska tutkimus ei ole minkään tahon toimeksi antama, eikä työn tuloksien harhaanjohtamiselle siis ole mitään järkevää syytä. Toisaalta kun kysymyksessä on tilintarkastajien näkemyksien tutkiminen, liian suurella siveltimellä ei muutenkaan vielä kuuden tilintarkastajan kohtuullisen yhteneviä vastauksia kannata lähteä yleistämään. Tutkimustulokset antavat kuitenkin vähintään osviittaa siitä, miten tilintarkastajat ovat kokeneet tilintarkastuskertomuksen uudistuksen.

4.2 Jatkotutkimusehdotukset

Tämä tutkimus avaa ovia usealle sopivalle jatkotutkimusaiheelle. Ensinnäkin, tämä tutkimus käsittelee tilintarkastuskertomuksen uudistusta pienten ja keskisuurten

yritysten näkökulmasta, joten tämän tutkimuksen rinnalla olisi mielenkiintoista tutkia, miten uudistukset ovat vaikuttaneet PIE-yhteisöjen tilintarkastajiin. Koska suuret muutokset kuten KAM:ien käyttöönotto ovat kohdentuneet juuri PIE-yrityksiin, olisi tämä varmasti mielenkiintoinen tutkimuskohde, ja loisi varmasti hyvin kontrastia pienempien yhtiöiden tarkastajien näkemysten kanssa.

Tämän lisäksi koska uudistuksen tärkeänä tavoitteena on ollut kaventaa tilintarkastuksen odotuskuilua, olisi erittäin hyvä nähdä tutkimuksia, jotka keskittyvät tarkastelemaan tilintarkastuskertomuksen loppukäyttäjien mielipiteitä ja asenteita uudistusta kohtaan. Tämä oli myös aiheena sellainen, josta haastatellut tilintarkastajat olisivat olleet kiinnostuneita lukemaan. Tämän uudistuksen kokonaisvaikutuksien tarkastelun kannalta olisi erittäin tärkeää saada selville, ovatko uudistuksen tavoitteet tältä osin toteutuneet. Tilintarkastuskertomuksen käyttäjien osalta tilintarkastajien skeptisyys siitä, luetaanko kertomuksia kokonaisuudessaan herättää myös kysymyksen, olisiko mahdollista tutkia tilintarkastuskertomusten lukijoiden lukukäyttäytymistä. Samaan aiheeseen liittyen, tilintarkastuksessa käytetään paljon alakohtaista sanastoa kuten olennaisuus, joten olisi mielenkiintoista nähdä, hahmottavatko eri ryhmät näiden käsitteiden sisällön samalla tavalla.

Koska hallituksen esityksessä HE 70/2016 puhuttiin tilintarkastuksen kustannusten noususta, olisi mielenkiintoista myös tutkia, näkyykö tämä muutos hintojen kehityksessä lainsäädännön voimaantulon jälkeisinä vuosina. Haasteeksi tältä osin voi muodostua se, kuinka hyvin tilintarkastuspalkkioita tilastoidaan.

4.3 Tutkimuksen yhteenveto

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena, jossa tutkittiin pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien näkemyksiä uudistuneesta tilintarkastuksesta. Tutkimuksen keskeisenä tutkimuskysymyksenä oli, mitä vaikutusta uudistuneella tilintarkastuksella on ollut tilintarkastajien näkökulmasta? Vastaus tähän näyttäisi tutkimuksen perusteella olevan, ettei uudistuksella ole ollut kovin isoa vaikutusta tilintarkastuskertomuspohjien uudistamisen lisäksi, mutta tilintarkastajat toivovat valvontaviranomaiselta vielä hieman parempaa ohjeistusta. Alatutkimuskysymyksien vastauksiksi saatiin, ettei uudistus ole vaikuttanut tilintarkastajien työmäärään muuten kuin juuri voimaantulovaiheessa, eivätkä tilintarkastajat näe uudistuksen tuovan tällä hetkellä lisäarvoa pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuskertomusten lukijoille, mutta näkevät tämän lisäarvon tuottamisen mahdollisena mikäli KAM:it laajenevat myös pienempien yhtiöiden tilintarkastuksiin ajan kuluessa. Muutos on siis ollut kohtuullisen merkityksetön pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksen näkökulmasta.

LÄHTEET:

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Arrington, C. E. Hillison, W. A. & Williams, P. F. (1983). The Psychology of Expectations Gap: Why Is There So Much Dispute About Auditor Responsibility? Accounting and Business Research, Vol. 3, 52, 243-250.

Asare, S. K. & Wright, A. M. (2012). Investor's, Auditor's, and Lenders' Understanding of the Message Conveyed by the Standard Audit Report on the Financial Statements. Accounting Horizons, Vol. 26, 2, 193-217.

Aziz, U-F. & Omoteso, K. (2014). Reinforcing users' confidence in statutory audit during a post-crisis period - An empirical study. Journal of Applied Accounting Research, Vol. 15, 3, 308-322.

Bédard, J. Coram, P. Espahbodi, R. & Mock, T. J. (2016). Does Recent Academic Research Support Changes to Audit Reporting Standards? Accounting Horizons. Vol. 30, 2, 255-275.

Bennett, B. G. & Hatfield, R. C. (2017). Do Approaching Deadlines Influence Auditor's Materiality Assessments? Auditing: A Journal Of Practice & Theory, Vol. 36, 4, 29-48.

Blackwell, D. W., Noland, T. R. & Winters, D. B. (1998). The Value of Auditor Assurance: Evidence from Loan Pricing. Journal of Accounting Research, Vol. 36, 1, 57-70.

Byrd, J., Parrino, R. & Pritsch G. (1998). Stockholder-manager conflicts and firm value. Financial Analysts Journal, 54, 3, 14-30.

Chen, P. F., He, S., Ma, Z. & Stice, D. (2016). The information role of audit opinions in debt contracting. Journal of Accounting and Economics, Vol. 61, 121-144.

Chong, K-M. & Pflugrath, G. (2008). Do Different Audit Report Formats Affect Shareholders' and Auditors' Perceptions? International Journal of Auditing, vol.12, 221-241.

Coram, P. J. Mock, T. J. Turner, J. L. & Gray, G. L. (2011). The Communicative Value of the Auditor's Report. Australian Accounting Review, 58, Vol.21, 3, 235-252.

Cordoş, G. & Fülöpa, M. (2015). Understanding audit reporting changes: Introduction of Key Audit Matters. Accounting and Management Information Systems, Vol. 14, 1, 128-152.

de Beer, L. (2015). New Auditor's Report. Accountancy SA, 32-34.

Epstein, M. J. & Geiger, A. (1994). Investor views of audit assurance: Recent evidence of the expectation gap. Journal of Accountancy, Vol. 177, 1, 60-66.

Eskola, J. & Suoranta, J. (2008) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

EU 2014/56/EU: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/56/EU tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta annetun direktiivin 2006/43/EY muuttamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti.

Euroopan Komissio (2010): Vihreä kirja –Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. [verkkodokumentti]. [Viitattu 20.1.2018]. Luettavissa http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com%282010%290561_/com_com%282010%290561_fi.pdf

Financial Reporting Council. (2016). Extended auditor's reports A further review of experience. 1-64.

Frishkoff, P. (1970). An Empirical Investigation of the Concept of Materiality in Accounting. Journal of Accounting Research, Vol. 8, 116-129.

Gold, A. Gronewold, U. & Pott, C. (2012) The ISA Auditor's Report and the Audit Expectation Gap - Do Explanations Matter? International Journal of Auditing, Vol. 16, 286-307.

Gray, G. L. Turner, J. L. Coram, P. J. & Mock, T.J. (2011). Perceptions and Misperceptions Regarding the Unqualified Auditor's Report by Financial Statement Preparers, Users, and Auditors. Accounting Horizons, Vol. 25, 4, 659-684.

Halonen, K. & Steiner, M. (2009). Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: WSOYpro.

Hasan, M. Maijoor, S. Mock, T. J. Roebuck, P. Simnett, R. & Vanstraelen, A. (2005). The Different Types of Assurance Services and Levels of Assurance Provided. International Journal of Auditing, Vol.9, 91-112.

Hatherly, D. Innes, J. & Brown, T. (1991). The Expanded Audit Report - An Empirical Investigation. Accounting and Business Research, Vol. 21, 84, 311-319.

HE 70/2016 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tilintarkastuslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). Tutki ja kirjoita (15. uud. p.). Helsinki: Tammi.

Hope, O. & Langli, J. C. (2010). Auditor Independence in a Private Firm and Low Litigation Risk Setting. The Accounting Review, Vol. 85, 2, 573-605.

Horsmanheimo, P. Kaisanlahti, T. & Steiner, M. (2017) Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussääntely - kommentaari. 2. p. Helsinki, Alma Talent.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M. (2017) Tilintarkastus – Asiakkaan opas. 5. p. Helsinki, Alma Talent.

Houghton, K. A., Jubb, C. & Kend, M. (2011). Materiality in the context of audit: the real expectations gap. Managerial Auditing Journal, Vol. 26, 6, 482-500

Humprey, C. Moizer, P. & Turley, S. (1993). The Audit Expectations Gap in Britain: An Empirical Investigation. Accounting and Business Research, Vol. 23, 91A, 395-411.

Innes, J. Brown, T. & Hatherly, D. (1997). The expanded audit report - a research study within the development of SAS 600. Accounting, Auditing & Accountability Journal. Vol. 10, 5, 702-717.

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2011). Consultation Paper: Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change. May, 2011.

Jensen, M.C. & Meckling, W.H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. Journal of Financial Economics, Vol. 3, 4, 305-360.

Jensen, M.C. & Murphy, K.J. (1990) Performance Pay and Top-Management Incentives. Journal of Political Economy, Vol. 98, 2, 225-264.

Kausar, A. & Lennox, C. (2017). Balance sheet conservatism and audit reporting conservatism. Journal of Business Finance & Accounting, Vol. 44, 78, 897-924.

Kettunen, P. (2016). Uusi tilintarkastuskertomus antaa enemmän tietoa sijoittajille. [Verkkodokumentti] [Viitattu 5.11.2017]. Luettavissa: https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/blogi-tilintarkastuksen-asiantuntijat/uusi-tilintarkastuskertomus-antaa-enemman-tietoa-sijoittajille

Keune, M. B. & Johnstone, K. M. (2012). Materiality Judgements and the Resolution of Detected Misstatements: The Role of Managers, Auditors, and Audit Committees. The Accounting Review, Vol. 87, 5, 1641-1677.

Koh, H. C. & Woo, E. (1998). The expectation gap in auditing. Managerial Auditing Journal, Vol. 13, 3, 147-154.

Koskinen, I., Peltonen, T. & Alasuutari, P. (2005). Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Tampere: Vastapaino.

Kranacher, M. (2011). The Audit Reporting Process. The CPA Journal, Vol. 81, 8, 80.

Legoria, J. Melendrez, K. D. & Reynolds J. K. (2013). Qualitative audit materiality and earnings management. Review of Accounting Studies, Vol. 18, 2, 414-442.

Liggio, C.D. (1975). The Expectation Gap: The Accountant's Legal Waterloo? The CPA, vol.45, 7, 23-29

Lu, L. Y., Wu, H. & Yu, Y. (2017). Investment-Related Pressure and Audit Risk. Auditing: A Journal Of Practice & Theory, Vol. 36, 3, 137-157.

Merriam, S.B. (2009) Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation. San Francisco: Jossey-Bass.

Miller, T. C., Cipriano, M. & Ramsay, R. J. (2012). Do auditors assess inherent risk as if there are no controls? Managerial Auditing Journal, Vol. 27, 5, 448-461.

Minnis, M. (2011). The Value of Financial Statement Verification in Debt Financing: Evidence from Private U.S. Firms. Journal of Accounting Research, Vol. 49, 2, 457-506.

Mock, T. J. Bédard, J. Coram, P. Davis, S. Espahbodi, R. & Warne, R. C. (2013). The Audit Reporting Model: Current Research Synthesis and Implications. Auditing: A Journal of Practice & Theory. Vol. 32, 323-351.

Monroe, G. S. & Woodliff, D. R. (1993). The effect of education on the audit expectation gap. Accounting and Finance, Vol. 33, 61-78.

Monroe, G., and D. Woodliff. (1994). An empirical investigation of the audit expectation gap: Australian evidence. Accounting and Finance Vol. 34, 1, 47-74.

Niemi, L., Knechel, W. R., Ojala, H. & Collis, J. (2018). Responsiveness of Auditors to the Audit Risk Standards: Unique Evidence from Big 4 Audit Firms. Accounting in Europe, vol. 15, 1, 33-54.

Odoner, E., Dixon, C., King, P. & Alterbaum, A. (2017). Heads-Up for the Audit Committee-PCAOB Approves Expanded Auditor's Report. Insights; the Corporate & Securities Law Advisor vol. 31, 7: 3-8.

PCAOB. (2010). AUDITING STANDARDS RELATED TO THE AUDITOR'S ASSESSMENT OF AND RESPONSE TO RISK AND RELATED AMENDMENTS TO PCAOB STANDARDS. PCAOB Release No. 2010-004, August 5, 2010 PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 026, 1-291.

Popović, M. Kuzmanović, M. & Andrić Gušavac, B. (2012). The Agency Dilemma: Information Asymmetry in the "Principal-Agent" Problem. Management - Journal for theory and practice of management, Vol.17, 62, 13-22

Porter, B. (1993). An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. Accounting and Business Research, Vol. 24, 93, 49-68.

Reintjes, C. (2015). Focus on Key Audit Matters. Accountancy SA, 35-
38.

Ruhnke, K. & Schmidt, M. (2014). The audit expectation gap: existence, causes, and the impact of changes. Accounting and Business Research, Vol. 44, 5, 572-601.

Shelton, S. W. & Whittington, O. R. (2008). The influence of the auditor's report on investors' evaluations after the Sarbanes-Oxley Act. Managerial Auditing Journal, Vol. 23, 2, 142-160.

Simnett, R. & Huggins, A. (2014). Enhancing the Auditor's Report: To What Extent is There Support for the IAASB's Proposed Changes? Accounting Horizons. Vol. 28, 4, 719-747.

Suomen Tilintarkastajat ry (2016). Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016–2017 ja eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille. Helsinki: ST -Akatemia Oy.

Ruuska, R. (2016). Riskit framille [verkkodokumentti]. [Viitattu 7.1.2018]. Luettavissa https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/ajankohtaista/uutiset/riski
t-framille

Sviili, T. (2017) Uusi tilintarkastuskertomus on tilinpäätöksen jatkumo. [Verkkodokumentti] [Viitattu 5.11.2017] Luettavissa: https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/artikkelit-tilintarkastus/uusi-tilintarkastuskertomus-on-tilinpaatoksen-jatkumo

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5.p. Helsinki, Tammi.

Turner, J. L., Mock, T. J., Coram, P. J., & Gray, G. L. (2010). Improving Transparency and Relevance of Auditor Communications with Financial Statement Users. Current Issues in Auditing, Vol. 4, 1, A1-A8.

Vanstraelen, A. Schelleman, C. Meuwissen, R. & Hofmann, I. (2012). The Audit Reporting Debate: Seemingly Intractable Problems and Feasible Solutions. European Accounting Review, Vol.21, 2, 193-215.

Wines, G. (2011). Auditor independence: Shared meaning between the demand and supply sides of the audit service market? Managerial Auditing Journal Vol. 27, 1, 5-40.

Zhang, Y., Sun, F. & Xian, C. (2017). Does auditor industry expertise affect bank loan costs? Managerial Auditing Journal, Vol. 32, 3, 295-324.

LIITTEET:

Liite 1. Haastattelurunko

Haastattelukysymykset

Haastateltavan taustat:

1. Minkä ikäinen olet ja mikä on koulutuksesi?

2. Kuinka kauan olet työskennellyt tilintarkastusalan tehtävissä?

3. Minkälaisia asiakkaita sinulla on?

Tilintarkastuskertomuksen muutokset:

1. Mitä mieltä olet muutoksesta, jonka mukaan lausunto esitetään kertomuksessa ensimmäisenä?

2. Mitä mieltä olette toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen eriyttämisestä kertomuksessa?

3. Minkälaista vaikutusta näet olevan uudella johdon ja tilintarkastajan velvollisuuksien esittämisellä osana kertomusta?

4. Kuinka suhtaudut vaatimukseen toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon esittämisestä? Miksi?

5. Näettekö, että muutokset parantavat tilintarkastuskertomuksien vertailtavuutta kansainvälisesti? Miksi? Miksi ei?

6. Parantaako uusi tilintarkastuskertomus mielestäsi tilintarkastuksen laatua ja uskottavuutta? Miksi? Miksi ei?

Muutoksien vaikutukset tilintarkastajalle:

1. Ovatko tilintarkastuskertomuksen muutokset lisänneet työmääräänne yksittäisen yhteisön tarkastuksen osalta? Jos työmäärä on kasvanut, mitä on jouduttu tekemään enemmän?

2. Kuinka paljon aikaa itse tilintarkastuskertomuksen kirjoittaminen vie keskimäärin asiakasta kohden? Onko aika merkittävästi pidempi kuin ennen?

3. Onko muutoksilla ollut vaikutusta yrityksen tilintarkastusprosesseihin ja -malleihin? Millaisia muutoksia on päädytty tekemään?

4. Ovatko tilintarkastuskertomuksen aiheuttamat muutokset vaikuttaneet toimeksiantojen hintaan?

Asiakkaiden näkemyksistä:

1. Oletteko saaneet uudistuneista tilintarkastuskertomuksista palautetta asiakkailta? Jos olette, minkälaista?

2. Auttaako uudistunut tilintarkastuskertomus mielestänne kaventamaan tilintarkastajien ja tilintarkastuskertomuksen lukijoiden välistä odotuskuilua? Oletteko itse kokeneet, että asiakkaanne näkevät tilintarkastuskertomuksen lausunnon merkityksen eri tavalla tarkastajaan nähden?

3. Uskotteko uudistuksien tarjoavan kertomuksen lukijoille paremman kuvan yrityksen tilanteesta, ja hyödynnettävää lisäarvoa päätöksien pohjaksi? Antaisivatko mielestäsi PIE-yrityksien (Public interest entities) kohdalla vaadittavat KAM:it (Key Audit Matters) enemmän lisäarvoa pienille ja keskisuurille yrityksille kuin mitä ne lisäisivät tilintarkastuksen kuluja?

4. Onko tehdyillä muutoksilla ollut vaikutusta kanssakäymiseenne asiakkaidenne kanssa? Minkälaisia vaikutuksia on ollut?

Parannusehdotuksia tilintarkastuksen raportointiin:

1. Näetkö tilintarkastuskertomuksen uudistuksen olevan enemmän positiivinen asia, vai negatiivinen asia? Miksi?

2. Olisiko joitain muutoksista pitänyt mielestäsi jättää tekemättä tai tehdä eri tavalla? Mitä ja miksi?

3. Mitä mieltä olet kuvien ja grafiikan käytön lisäämisestä tilintarkastuskertomuksissa? Olisiko niiden hyödyntäminen tilintarkastuskertomuksissa hyvä lisä?

4. Mitä muutoksia haluaisit vielä nähdä tilintarkastuskertomukseen? Entä muuhun tilintarkastuksen raportointiin?

Tuleeko mieleesi aiheesta jotain mitä haastattelussa ei olisi kysytty tai muuta mitä haluaisit sanoa?